

ENYEGO D'ÀVALOS, AUTOR DE *CURIAL E GÜELFA*?

Abel SOLER
Universitat de València

«...placidas excipit Aenicus / Musas hospitio libens.
Et Phoebos... Davalus hospite / laetatur studium...»
Francesco FILELFO (*Odae*, II, vi, vv. 107-112)¹

1. PLANTEJAMENT DE LA QÜESTIÓ

De *Curial e Güelfa*, novel·la cavalleresca del segle xv, sols es conserva un manuscrit (BNE, ms. 9750) inconclús: desproveït de títol, pròleg, índex i rúbriques, i amb algunes esmenes i buits. Segurament es tracta del que Enric de Villena denominava una *çeda o minuta*: l'esborrany preliminar, previ a la plasmació definitiva de l'obra literària.² El descobriment del còdex en el segle XIX causà sorpresa perquè no se'n tenia cap referència en inventaris antics, ni se'n coneixia cap esment històric. Publicat el *Curial* l'any 1901, les singularitats literàries i filològiques que presenta el text no han deixat de plantejar interrogants, alguns de controvertida resposta crítica, sobre aspectes culturals, lingüístics i contextuals, entre els quals la incògnita de l'autoria no és una qüestió menor a dilucidar. Certament: del coneixement de la identitat i la biografia de l'autor depén la solució satisfactòria d'alguns dels debats suscitats en les últimes dècades.³

Desestimades empíricament per codicòlegs i paleògrafs les sospites de falsedat apuntades per Riera (1993), s'ha avançat molt darrerament en l'estudi del *Curial* gràcies

1. «Enyego acull amb molt de plaer les plàcides Muses i, amb Apol·lo Febus oficiant d'amfitrió, s'aplica D'Àvalos amb delectança a l'estudi de les lletres...».

2. Villena parla d'un esborrany darrer, o «si se quiere primero original, que después se ha de re-duzir en mejor forma. E, por ende, llamó [l'autor s'autoal·ludeix en tercera persona] al primer original *çeda*, dando a entender que aún se avía de poner en mejor letra e forma». Citat per Ruiz García (2014: 269-271).

3. Ens basem en la hipòtesi que hem desenvolupat en la nostra tesi doctoral *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de «Curial e Güelfa»*, dirigida per Antoni Ferrando, Universitat de València, Departament de Filologia Catalana, 2016. A fi de descarregar l'aparell crític d'una erudició excessiva, citarem només les referències considerades imprescindibles. Per a majors detalls, us remetem al contingut de la tesi.

a articles sobre aspectes concrets, noves edicions (Ferrando, ed., 2007; Badia / Torró, ed., 2011)⁴ i aportacions interdisciplinàries (Ferrando, ed., 2012b). Una síntesi de les apreciacions científiques recents condueix els experts a situar l'obra prop del 1450 i a relacionar-la amb la cort napolitana d'Alfons V d'Aragó 'el Magnànim' (1436-1458). Si més no, «la notable presència d'elements italians en la novel·la [...] suggereixen una probable gènesi del text en terres italianes» (Ferrando, 2011: 129). Pel que fa a l'autoria, les atribucions hipotètiques més fonamentades han sigut les d'Antoni Ferrando (1980, 104-105: el secretari Joan Olzina; descartada pel mateix Ferrando, 2007, 2013), Júlia Butinyà (1987-88, el cavaller Lluís Gras) i Maria Teresa Ferrer (2011, el secretari i bibliotecari Lluís Sescases). Lola Badia i Jaume Torró (ed., 2011: 9), en una edició anotada que aporta moltes novetats, han optat per no plantejar-se la qüestió, perquè «el millor que es pot fer amb les pèrdues irreparables és no insistir-hi».

L'enfocament d'historiadora adoptat per Ferrer, consistent a relacionar dades i personatges al·ludits en la novel·la amb el context que podria justificar les al·lusions, mostra com la recerca al voltant de possibles autors —es fixa, en particular, en Lluís Sescases i Gabriel Cardona— ajuda a delimitar el context en què fou escrit el *Curial*. La revisió de les «coordenades» històriques i culturals de l'obra ens acostarà lògicament al país i al temps d'escriptura. Interrelacionant totes les coordenades contextuals perceptibles, no resultarà tan difícil identificar després algun individu —del lloc i del temps ja delimitats més concretament— que reunisca el perfil biogràfic adequat i les qualitats intel·lectuals suficients per a haver escrit aquest tresor literari.

L'atribució de l'obra a un personatge determinat no és la reparació de cap pèrdua, sinó el resultat d'un repte intel·lectual col·lectiu, compartit pels estudiosos del *Curial*, que forma part d'un treball molt més ardu: el d'obtenir una correcta contextualització cronològica, geogràfica i cultural de la novel·la. Amb aquest propòsit delimitador, i en base a la nostra formació de medievalista, hem dedicat alguns anys a documentar les fonts, els referents literaris i les raons que determinaren l'elecció per l'escriptor d'una suggerent onomàstica, interpretable a *clef*. Perquè la correcta intel·lecció d'un llibre de la complexitat i la qualitat literària del *Curial* requereix d'una aproximació holística. No és aconsellable, per tant, considerar el text com una creació independent del context històric que el féu possible, o fer de l'autor un «Anònim» abstracte, sense una trajectòria biogràfica i formativa que expliquen les variables singulars de l'obra. Aspectes com ara les preferències lèxiques de l'escriptor, els coneixements literaris que ostenta, el paradigma cultural del qual participa o del qual aspira a participar, etc., es troben íntimament relacionats amb la vida i amb la personalitat de l'escriptor.

4. En aquest article, seguim l'edició filològica de Ferrando (2007), que citem amb l'abreviatura *CeG* entre parèntesi, amb indicació del llibre en números romans (I, II o III) i del capítol en numeració àrabiga.

2. TEXT CATALÀ, CONTEXT ITALIA

2.1. UNA OBRA ESCRITA AL VOLTANT DELS ANYS 1445-1448

Per norma general, la crítica literària i els editors de l'obra coincideixen a datar *Curial e Güelfa* com un text immediatament posterior a l'entronització napolitana d'Alfons el Magnànim (1443) i anterior a la caiguda de Constantinoble a mans del Gran Turc (1453). Badia i Torró (ed., 2011: 44) i Grifoll (2012) la situen concretament en «la segona meitat» de la dècada del 1440. Un rastreig de les cal·ligrafies de cancelleria de la Corona d'Aragó ens duu sobre la pista d'algun escrivà del Nàpols d'aquells anys. A tall de mostra, acarant el registre 2906 de la cancelleria reial (fs. 37r-39r, document redactat a Isèrnia el 16 de novembre del 1443, supervisat pel secretari Joan Olzina) amb un full del *Curial* (il·lustració núm. 1), s'observen similituds eloqüents en l'execució cursiva del text i en la traça de quasi tots els signes gràfics. Les marques d'aigua del ms. 9750 són nord-italianes i de la mateixa època. Destaca la filigrana 13630 del catàleg Briquet, amb la *Biscia Viscontea*, emblema de Milà per antonomàsia (il·lustració núm. 2), per ser la marca del paper emprat el 1447 en l'administració ducal. En aquell any, les senyeres del rei d'Aragó onejaren sobre les torres del castell de Porta Giove.

El duc Filippo Maria Visconti, assessorat per diplomàtics del rei d'Aragó, com Enyego d'Àvalos, Lluís Sescases i Lluís Despuig, havia lliurat al Magnànim (tardor del 1446-estiu del 1447) la possessió militar del ducat, que es preveia que heretaria prompte el mateix monarca. Potser no anava gens desencaminat Antoni Comas quan escrivia (1968: 104-105): «Si admetéssim que l'obra surt de la cort d'Alfons el Magnànim, potser podríem relacionar-la amb la pretensió que tingué aquest monarca sobre el ducat de Milà». No són pocs els indicis interns i externs que reforcen aquesta impressió de Comas, i que porten a situar la redacció definitiva de *Curial e Güelfa* pels anys 1446-1448, quan la Corona d'Aragó (= Curial?) aspirava a esdevenir «la senyora de Milà» amb el suport de l'Església (= la Güelfa?). Aquest desxiframent dels antropònims *Curial* i *Güelfa* en clau al·legoricopolítica completa la línia interpretativa proposada per Antoni Ferrando (1997, 2012a) sobre una novel·la cavalleresca amb història d'amor, però amb una possible lectura ideològica o política al darrere. El *Curial* commemoraria la reconciliació d'Aragó i Roma (acords de Terracina, 1443), anunciadora d'un poder reial que, sent hereu alhora de Conradí Hohenstaufen (*curia* imperial) i de Carles de «Partènope» (part *güelfa*),⁵ imperaria sobre Itàlia en harmonia amb el papa, però sense supeditació a aquest, d'acord amb el somni de Dante (*De monarchia*).

Una anàlisi exhaustiva de les situacions i personatges del *Curial* relacionables amb el moment d'escriptura ens aporta moltes altres coordenades cronològiques coincidents amb aquesta proposta de datació. Sense voluntat de ser exhaustius en excés, n'oferirem

5. Curial desfila per davant d'un Conradí de Sicília avantpassat dels reis d'Aragó i d'un Carles d'Anjou, avantpassat de Joana II de Nàpols (Anjou-Durazzo), mare i àvia adoptiva, respectivament, d'Alfons I (V d'Aragó) i Ferran I de Nàpols. En ambdós requeia, segons les cròniques napolitanes de l'època, aquesta doble legitimitat dinàstica, que ja recull simbòlicament el llibre III de la novel·la.

alguna mostra. Per exemple, el rei d'Anglaterra, un «jove» Enric VI de Lancaster, és vituperat com a monarca indigne i poc de fiar. En realitat, «lo rey d'Aragó», *alter ego* d'Alfons V, «amava de tot son cor los angleses» (*CeG* II.50) i havia oferit a Enric la mà d'una dama portuguesa parenta seua. L'anglès optà per sorpresa per casar-se amb una filla de Renat d'Anjou, l'enemic capital del Magnànim, i es produí una ruptura diplomàtica amb Londres (abril del 1445) que perdurà fins el 1450, quan l'anglès oferí al Magnànim el collar de la Garrotera en senyal de reconciliació. Entre una data i l'altra, lògicament, ha sigut redactat el *Curial*. Felip III el Bo, duc de Borgonya, reaccionà a l'aliança Lancaster-Anjou enviant al rei d'Aragó el Toisó d'Or (1445) i acceptant el collar del Gerró i l'Estola (1446). En la novel·la catalana, s'honoren el duc de Borgonya, els seus servidors i un «Anthoni Mossenyor» (*Anthoine Monsieur*) que els lectors relacionarien fàcilment amb el fill bastard del duc de Borgonya que s'aventurà d'incògnit cap a Itàlia (estiu del 1447) per a incorporar-se a l'exèrcit del rei d'Aragó. Els *condottieri* italians que s'oposaven llavors a la política de Nàpols apareixen al·ludits en el relat («Frederico» da Montefeltro, «Gerardo» Dandolo, Braccio «de Perúgia»... (Soler [en premsa, a]). Com també el «duch d'Orleans», un personatge clau en el *Curial*, que competia amb el rei d'Aragó per la possessió de Milà, pels anys 1446-1447, amb tropes capitanejades per l'hereu del principat «d'Orenges», però que en gener del 1448 feia front comú amb ell contra l'amenaça d'una annexió veneciana del ducat. El plantejament de la «frontera» contra els «barbres» turcs, respon a la notícia de les victòries del cabdill Jordi Skanderbeg (1444-1446), protegit per sant Jordi, que enviava trofeus i ambaixades a Nàpols, i retia vassallatge al rei Alfons.

Les referències exposades són suficients per a acostar la cronologia de l'obra a un lapse de temps entre maig del 1445 (notícia del casament del rei d'Anglaterra amb una Anjou) i la primeria del 1448 (el rei d'Aragó desisteix d'ocupar Milà i se centra en la campanya contra Florència). Les esperances d'incorporar Milà a la Corona d'Aragó es mantingueren vigents fins el 25 de març del 1450, quan els milanesos aclamaren per duc Francesco Sforza, però la lectura al·legoricopolítica de la novel·la està fonamentada sobre fets coetanis, i remet a la situació dels anys 1445-1448. Fa la impressió, a més, que l'autor és un diplomàtic ben informat, i que els destinataris primers del «recitat» de l'obra pertanyen al nucli de poder i de govern de la cort alfonsina.

2.2. ENTRE VALÈNCIA, MILÀ I NÀPOLS: LA LLENGUA I L'AUTOR

Curial e Güelfa és un text original, escrit en català per un autor que troba adient, segons els lingüistes, introduir preferències lèxiques valencianes (Ferrando, 2012c: 46-56).⁶ Aquesta predilecció diatòpica no era corrent en la cancelleria reial ni en el llenguatge literari, i ha dut Joan Veny (2012) a plantejar-se la possibilitat que l'autor fóra valencià, qüestió sobre la qual manté dubtes raonables Germà Colón (2012). Més enllà

6. Hom remet al criteri científic —concordant en aquest aspecte de la probable «valencianitat»— de filòlegs o lexicògrafs de prestigi acreditat, com Josep Giner i Marco (1949), Joan Coromines (1954), Joan Veny (1971), Manuel Sanchis Guarner (1972), Germà Colón (1973) o el mateix Ferrando (1980).

de les observacions dialectològiques i lexicogràfiques, no hi ha molts més indicis positius que facen pensar en un autor valencià; tret, si de cas, de la presència de llinatges nobiliaris com els Maça-Cornell o els Ximenes d'Urrea, d'origen aragonés, però radicats en els segles XIV-XV a València (Ferrando, 1997: 342-343).

En conseqüència, Antoni Ferrando apuntava cap a una nova direcció de recerca, en base al plantejament següent (2012c: 81): «No hi ha cap escriptor principatí del segle XV que presente les característiques lèxiques del *Curial*, ni cap escriptor valencià coetani que concentre en la seua obra un nombre de preferències lèxiques valencianes tan elevat com l'autor del *Curial*». Doncs, si no fóra valencià d'origen, bé podria ser algun «valencià d'origen aragonès», o fins i tot «un aragonès completament catalanitzat a València, probablement amb vincles culturals o familiars amb Toledo. En qualsevol cas, hauríem de suposar que va abandonar el regne de València encara jove per a anar a estudiar a Itàlia [...] on, impregnat de cultura italiana i en contacte amb connacionals de diversa procedència i amb castellans, hauria redactat el *Curial*».

Efectivament: l'idiolecte literari de l'anònim, influït en alguns aspectes pel castellà, difereix de la *prosa d'art* valenciana de mitjan segle XV, alhora que imita la *prosa toscana* de Boccaccio (Calvo, 2013). És un llenguatge farcit d'italianismes col·loquials i literaris: el d'algú absent de València des de fa temps (Wittlin, 2014: 617) i resident durant anys en un ambient monolingüe italià (Calvo, 2014). Que el lloc on visqué l'escriptor degué ser Milà o la Llombardia es dedueix del coneixement que té del Montferrat (Musso, 1991) i de l'aparició de trets idiomàtics característics dels dialectes llombards, o d'un italià influït pel substrat llombard. Cesáreo Calvo comprova la recurrent adaptació al text català de formes verbals que hom ha denominat sintagmàtiques, d'influx germànic. Són molt corrents en el llombard (*dà giò* significant *tramontare*; *dà föra* volent dir *spendere*; *levà sü*, en comptes d'*alzarsi*, etc.) i afecten els dialectes de l'italià septentrional (Rohlf, 1966-69: III, 918). El *Curial* participa tan intensament d'aquesta tendència, que hom força de vegades la flexible expressió catalana. Vegem-ne algun exemple: «vage fora [= 'isca'] dels cels» (CeG III.18), d'*andà föra*; «haüt un forts e molt bell cavall, muntà sus per anar a la plaça» (CeG I.17), de *montà sü*, 'pujar a cavall'; «encontrà lo comte de Poytieus... e no s'arrestà sobre ['s'entretingué amb'] aquell, ans ne fèr un altre» (CeG II.38), de *restà sü*; «Ramon Folch, que ·l viü, volgué saltar avall» (CeG III.68), de *saltà giò*; «la viu venir revoltant-se la finestra avall» (CeG III.67), de *buttas de la finèstra in giò*; «e tant cercà amunt e avall que ell trobà Boca de Far» (CeG I.31), de *cercà in sü e giò*, etc.

Potser es referia a aquest fenomen Rubió i Balaguer (1953: 859), quan afirmava que l'autor de *Curial e Güelfa* «diríase que se esfuerza en crearse un lenguaje literario, y de aquí deriva la abundancia de neologismos, no todos acertados y conformes al genio del idioma». Les referides formes verbals es localitzen en descripcions de combats i delaten un possible aprenentatge idiomàtic en l'art de la cavalleria o en la guerra. Sense notar l'influx d'alguns llombardismes, es fa difícil interpretar frases del tipus «tirades les portes, *damunt los tancà*» (CeG II.109), que presenta un calc de *sarà sü*, 'tancar la porta' (Vidari, 1972: 336, s. v. *sarä*), amb una marca adverbial que sembla emfatitzar l'acció. També és interessant, per a una satisfactòria edició, traducció i lectura de l'obra, identificar llombardismes lèxics del tipus *restell*, *armurer*, *parc*, *famolent*, *upegä*, *bubó*..., o

hàpax *creatius* com «ranapeix», que l'autor deu haver inventat a partir del *ranabéyt* del llombard occidental (Pfister / Schweickard, 1984: VI-3, 1474, s. v. *bot(t)*). Aquesta veu apareix en comptes de *capgròs* o *cap de bou*, i com a sinònim de «cullereta», la variant zoonímica més estesa del català occidental. Vet també algun ofici singular, com el de «pretor» ('jutge'), no relacionable amb la Corona d'Aragó, Nàpols o l'Hongria de la ficció, sinó amb Milà i la Llombardia (Soler, 2015: 125).

Fins ací se'ns va perfilant la trajectòria vital d'un escriptor que coneix al detall el panorama diplomàtic i aristocràtic europeu dels anys 1445-1448. Home d'extraordinària intel·ligència, sembla conèixer bé el català de València i haver viscut a la Llombardia, on possiblement ha participat en activitats cavalleresques o bèl·liques, al temps que llegia Dante, Boccaccio i Petrarca. Els seus vincles amb la cort de Nàpols s'evidencien en altres aspectes o indicadors culturals. «L'excel·lent domini de la variació diatòpica de la llengua catalana» que manifesta és producte del «contacte prolongat amb parlants de les diverses modalitats geogràfiques del català» (Ferrando, 2012: 83), i aquest contacte és lògic pensar que s'ha produït a la cort. Alguns oficis curials i dignitats palatines del relat cavalleresc palesen la transposició sobre el paper del vèrtex de poder de la cort alfonsina, especialment en els capítols III.87-93: «gran conestable e capità general» (el príncep de Tàrent, parent polític del príncep Ferran); el «camarlench» (Enyego d'Àvalos, *il Conte Camerlengo*), o els «grans barons», és a dir, *i grandi baroni o il baronaggio napoletano* dels medievalistes (Soler, 2015: 130-132).

Cal tenir en compte, a més, que la majoria dels cavallers, buròcrates i curials de la cort napolitana del rei d'Aragó eren valencians; raó que explica la comoditat amb què l'escriptor adopta uns col·loquialismes propis del català de València. D'una manera impressionista, Jordi Rubió (1990: 80) observava que, al Nàpols del rei d'Aragó, «hi havia moltes personalitats importants sorgides dels regnes de la Península [Ibèrica], i eren valencianes moltes de les més influents». No s'han elaborat estadístiques sobre la composició de la colònia catalanòfona de Nàpols, però només cal observar que l'any 1441, dels 43 capitans de la cavalleria reial, 18 (un 42 %) eren valencians, 12 catalans (28 %), 7 aragonesos i 6 castellans. Jorge Sáiz (2001: 999), que ha estudiat la composició d'aquestes tropes, conclou: «No cabe duda que la hegemonía cuantitativa de la clientela militar valenciana [...] era un fiel reflejo del rol decisivo que los valencianos jugaban entre el personal político y financiero al servicio de Alfonso V en su empresa napolitana». Hem procurat ampliar l'espectre de recerca traçant els perfils biogràfics de més de 200 personatges hispànics que acompanyaren el Magnànim a l'empresa d'Itàlia (1420-1458), entre buròcrates, cavallers i eclesiàstics, i hem pogut comprovar que hi predominaven els oriünds del regne de València, un estat aleshores emergent com a potència demogràfica, mercantil i financera. Els resultats —amb un valor estadístic molt limitat, és clar— corroboren les impressions de Rubió i de Sáiz: un 44 % dels cortesans hispànics del rei d'Aragó eren valencians. Entre els cavallers la xifra és del 44,5 %; entre els buròcrates, s'eleva al 54 %. I és que la cort italiana del rei d'Aragó (1432-1458) no era altra cosa que el *trasllat* dellà la mar de la brillant cort valenciana —plurilingüe— dels anys 1416-1430. El predomini de valencians a Itàlia, de fet, ja el constaten els cronistes de l'època: «moltes gens e grans hòmens [de València] són anats ab gran puxança [...] a Nàpols, al senyor rey; e los més són tornats» (Miralles, 2011: 237). En aquest col·lectiu elitista tras-

lladat a Itàlia es parlaria, lògicament, el mateix català del Palau del Real de València, en concurrència amb altres i diverses variants dialectals.

El text de *Curial e Güelfa* és el testimoni literari més representatiu del català cortés dels anys 1420-1450, plural en matisos diatòpics, però condicionat en part per les preferències lèxiques de la majoria valenciana migrada a Nàpols. L'escriptor plasma amb naturalitat una llengua amb ressons col·loquials de València (terra d'*acaçadors* de raboses, *culleretes* de marjal i *oronelles*; *séquies* entre *alqueries*; gerres marcades d'*almàngue-na...*), no exempta fins i tot de legalismes forals específicament valencians (*procés d'absència*), però la hibrida amb italianismes i llombardismes procedents també del registre col·loquial. A banda, hi ha els dissimulats manlleus boccaccescos i els artificis (neologismes i arcaïsmes, cultismes, locucions líriques, excursos retòrics, monòlegs elegíacs, etc.) que requeria l'ofici o la comesa de literat. La vida de l'escriptor i la seua obra, i encara més en el segle xv, estan íntimament imbricades.

2.3. FONTS ITALIANES PER A UNA EXPERIMENTAL CAVALLERIA UMANISTICA

L'anònim del *Curial* no es presenta a la seua audiència com un intel·lectual, sinó com un estudiós i un lector contumaç. Ho fa des del primer moment, mal que siga per reforçar el marc ficcional: «segons yo he legit» (*CeG* I.1). I continua al llarg de l'obra exhibint lectures assimilades, moltes de les quals són les pròpies d'un cavaller. El verb *llegir* és ben recurrent: «ço que cascun jorn legim en aquells libres» (*CeG* I.33); «emperò no he trobat, en allò poch que he legit, per bé que ho hage volgut encercar» (*CeG* III.0); «empero no he legit, sabut, ne oyt» (*CeG* III.0), etc. Ara bé, l'anònim demostrarà que no sols domina la lectura, sinó també l'escriptura. No com un Martorell grafòman i plagiar i a l'estil medieval, sinó aplicant la *imitatio* humanística, d'acord amb un mestratge del llombard Gasparino Barzizza (*De imitatione*, 1417; *De compositione*, 1420) basat en el consell de Petrarca i en la falla grecollatina de les abelles i la mel: «*addendo, subtrahendo, transferendo et inmutando*» (García, 1992: 85-91).

No manquen en el currículum formatiu de l'anònim les lectures de clàssics de l'Antiguitat, sobretot d'historiografia i mitografia. Per bé que l'estudiós i lletraferit escriptor prefereix aprendre a narrar imitant l'estil de Boccaccio, i adquireix «sciència» estudiant la *Comèdia* de Dante de la mà de dos comentaristes del segle xiv, Benvenuto da Imola i Pietro Alighieri. Ara bé, també coneix i participa de les idees de Buonaccorso, Bruni, Poggio o Valla. Aquests i altres referents italians i clàssics ajuden l'anònim a configurar Curial el llombard com un model de cavaller medieval regenerat: un *cortigiano* d'armes i lletres. Curial excel·leix en l'art de la milícia, però esdevé virtuós gràcies a l'«*studium*» —*studia humanitatis*— de les arts liberals, la filosofia moral i altres coneixements que li reporten els llibres; els clàssics, sobretot, les obres «de reverenda letradura». Sosté l'anònim que tot «cavaller científich» —el protagonista, l'escriptor: tant s'hi val— ha de «tractar reverencialment los libres» (el culte al llibre és una de les premisses del Renaixement), estudiar molt i aspirar a ser «tengut en gran stima» entre «los grans philòsofs, poetes e oradors» (*CeG* II.116), qualificatius que s'aplicaven als humanistes del *Quattrocento*.

Si hi ha alguna obra que represente la *cavalleria umanistica* del segle xv italià, malgrat haver sigut escrita en català —una *lingua di dominazione*, com solen dir-ne els italians des del Risorgimento—, aquesta és *Curial e Güelfa*. L'escriptor, educat en un ambient aristocràtic, cavalleresc i trobadoresc de la perifèria gòtica d'Europa, esdevé un «receptor»⁷ neòfit dels ideals de l'humanisme italià, i en transmet alguns didàcticament a través d'una història d'amor que és molt més del que llegim literalment: *divertimento* erudit, amb notes de sàtira i de paròdia; *institutio principis* moralitzant; instrument de commemoració epitalàmica (¿les noces de Ferran d'Aragó amb una descendent dels prínceps «d'Orenge», 1445, com a excusa dedicatòria?) i dinàstica (el triomf del Magnànim i la concòrdia de Terracina, 1443); eventual calaix d'evocacions autobiogràfiques, de «sòmptis» literaris (¿a qui corona de llorer, en realitat, Apol·lo: a Curial o al seu ventríloc?) i d'ideals polítics (la Corona d'Aragó, «senyora de Milà», a pesar del duc d'Orleans, 1447), i qui sap si *secretum* confidencial.⁸

Les fonts literàries ibèriques influïren ben poc en el procés de dotació de continguts del *Curial*. Les cròniques catalanes de Desclot i Muntaner són un record de lectura —o d'audiència— llunyà. De la cort de València, l'autor recorda les lletres de batalla de Pero Maça, Canals (traducció del *Valeri Màxim*), Villena (*Los treballs d'Hèrcules* i les glosses a l'*Eneida*), *Fronchino e Brisona*, el *Doctrinal* de Pacs i les *Tragèdies* de Sèneca. De la literatura castellana, destaca Padrón, que escrigué entre Itàlia i Basilea (1438-1441); l'esment d'*Amadís de Gaula* i *Flores e Blancaflor*; ecos de Villandino, Santillana i Mena, i la lluita contra els lleons al «corral» de Tunis (*Crònica de Alfonso X*) que sostingué *don Arrigo* d'Espanya (segle XIII), personatge molt celebrat a Itàlia. La cultura occitana (Berbeizilh, Vaqueiras, el *Roman de Jaufre* i el *Breviari d'amor*) ens duu a contextos geogràfics (el Montserrat) i a filtres literaris (el *Novellino*) italians. De la lírica francesa, versos concrets (Nesle, Grandson, Pizan) i evocació paròdica de lectures obsolescents (*Tristany* i *Laucalot*) conegudes en àmbit nord-italià (on era popular Breus Sens Pietat) i en francès, malgrat l'al·lusió «aquells catalans» que les traduïren (*CeG* II.0). Es recorda *Paris et Vienne* (en versió catalana?) i potser *La prise d'Orenge*. El *roman de Melusine* ajuda a caracteritzar Sanglier. Més interessants són les concomitàncies argumentals amb el *Pierre de Provence* (Nàpols de Renat d'Anjou) extretes de *Les mil i una nits* i repetides en *Ottinello e Giulia* (Nàpols de mitjan segle xv) (Babbi, 2012: 147-148). Altres pistes ens porten de Nàpols a la Llombardia: *Le chevalier errant* de Saluzzo, conservat a Casale Monferrato, podria haver inspirat a l'anònim, la «cayguda» i redempció d'un cavaller estructurada en tres llibres: d'Amor, d'Armes i de Virtut. La *Canzone delle virtù e delle scienze* dels germans Bartoli, manuscrit milanès, serví de referent iconogràfic i plantilla expositiva (Soler [en premsa, b]) per a la visió de Bacus i

7. Per a comprendre el «singulier mélange» de gòtic i Renaixement que trobava Milà i Fontanals en *Curial e Güelfa*, és necessari atendre a les reflexions de Burke (2000) sobre la idea de l'humanisme i el Renaixement com a fenomen de recepció d'idees innovadores en uns contextos previs, medievals, que interfereixen en els resultats estètics, tant de l'art (el *plateresco* castellà) com de la literatura (un *Curial* que fou qualificat per alguns crítics de *plateresc*).

8. L'aproximació més completa i encertada que s'ha fet fins ara als diferents plànols de treball que es planteja l'escriptor és la de Butinyà (2001³).

les arts liberals (*CeG* III.79). Els diccionaris de l'escriptor («Priscian, Uguici, Pàpias, Catholicon, Ysidoro, Alexandre...», *CeG* III.79) són els corrents en biblioteques milaneses («*Doctrinale* di Alexandre..., *Ethimologiae* di Isidoro..., *Catholicon* di Giovanni Balbi..., *Lexicum* di Papia..., *Derivationes* di Uguccione»; Pedralli, 2002: 171) i en la ducal del castell de Pavia.

Dante Alighieri és un referent de saviesa, explorat intensament a través de Da Imola i Pietro Alighieri (Mesa, 2012). Ironitza l'anònim quan envia els oients a comprovar els mèrits de «maestre Guido» (*Històries troianes*): un *best seller* medieval, que ell consultava en llatí. Boccaccio com a literat (el *Decameron* en toscà; el *Filocolo*, etc.) i mitògraf (*Genealogia deorum*) era altre dels seus autors de capçalera (Stocchi, 1997 [1995-96]; Torró, 2012; Gros, 2015). El record de Petrarca és potent (*Secretum, Familiares, Canzoniere*...), però ideològicament domina el contemporani Leonardo Bruni. L'escriptor coneix el *Novellino*; algun relat del *Trecentonovelle*; la *Fiorita* d'Armannino, que critica; algun vers de Guinizzelli; l'*Ars dictaminis* de Del Virgilio, etc. En definitiva, com demostra Cesàreo Calvo, l'escriptor ha aprofundit durant anys en la cultura d'Itàlia, i els seus referents literaris són preferentment italians. Se'l podria considerar, a més, el que els florentins del segle xv denominaven un '*talianato* (Burke, 2000: 56-57), perquè s'aventura també en l'humanisme del seu temps.

Gaudeix d'un Cèsar reivindicat per Decembrio (Milà, 1438) i projecta la novel·la (proemi I.0) d'acord amb l'*Epistula de amore* que Barzizza dedicà (Milà, 1439) a Francesc de Centelles, cavaller valencià, on li aconsellava casar-se amb una viuda o donzella de «*matronalem animum*» (Corfiati, 2008: 57-68). De Leonardo Bruni, l'anònim del *Curial* aprecia les *Ètiques* d'Aristòtil; el *De legendis gentilium libris* de Basili de Cesària, on es justifica la formació autodidacta d'aquell «qui null temps lexava l'estudi» (*CeG* III.24) i que retrobava la virtut cercant «llibres en totes les facultats» (*CeG* III.79). En l'*Oratio in hypocritas* de Bruni (secundat per Valla i Poggio) s'aposta per la *vida activa* en contra de la d'aquells que viuen «contemplativament» (*CeG* III.10): els beguins, els framenors, Sanglier. L'*Isagogicon* ajuda Camar a presentar-se com una estoica (*CeG* III.55). El *De studiis et litteris* (1424) aconsella la «*peritia litterarum*» i el recurs a un «*praeceptor*» o «maestre» ben pagat: Camar esdevé «tan entesa [*<perita>*] en *litterae humaniores*, «que açò era una gran maravella» (*CeG* III.43). La *Fabula Tancredi* (1437), versió bruniana del *Decameron* IV.1, expressa que «*virtus sola nos equaliter natos distinguunt, et quorum opera excellent, eos nobiles et claros reddit*» (Poletti, 2004-2007: 108). Curial obté noblesa per «sos mèrits», com transmet el *dialogus* informal de Làquesis i la duquessa: una controvèrsia de *nobilitate* o «descripció de noblesa» (*CeG* II.86). Hi podrien haver influït, en la idea de *noblitas ex virtute*, Poggio, Marsuppini o Buonaccorso. Aquest últim (*De nobilitate*, 1422) presenta una donzella «siempre dada a los honestos estudios liberales, como virtuosa muger» (en la versió de Carles de Viana, 1460, trata d'un *volgarizzamento* d'Angelo Decembrio). L'humanisme de l'anònim el duu a riure's de la misogínia medieval: «com les conegué aquell gran philosoph apellat Plató, quant dix que lo seny de les dones tot està en la bellesa...» (*CeG* II.42). El despropòsit és del *Doctrinal* de Pacs, no de Plató, que defenia l'equiparació de sexes en *La República*. De Poggio (*De avaritia*) és l'aprovació de l'afany de lucre dels cavallers, aspecte que hauria repugnat a Joanot Martorell. El Veronese anima l'autor a seguir el con-

sell de Teognis i a fugir de la pobresa (*CeG* I.1) com un *anti-Francesco*. L'anònim segueix els postulats pedagògics de l'escola de Guarino, però a través de Savonarola, preceptor de la cort de Ferrara, que volia fer de Borso d'Este un cavaller «científico», car no hi ha «cosa alcuna che tanto l'uomo invite a buom costumi quanto fa la scientia; che nuy vidiamo sottosopra li homini scientifici esser de li altri più acustumati. Et imperò i principi debbono invitare i suoy ad imparare scientia, che la scientia driza l'uomo a la virtù» (Savonarola, 2004 [1997]: cap. 7).

La patrística que interessa a l'autor és Agustí i Basili de Cesàrea. Si hi explicita noms com Gregori o Jeroni, o parafraseja Boeci, ho fa de segona mà i en contextos paròdics o satírics. És com si s'haguera divertit llegint Llucià i n'imitara l'estil *còmico-seriós*, sobretot en els diàlegs dels déus i la Fortuna. Quant a la filosofia antiga, al costat d'Aristòtil, sorprén trobar al·lusions al mite d'Er de Plató, on les Moires són filles de Necessitat i on la «verge» Làquesis (*Rep.* 617b-e) explica a les ànimes la *responsabilitat* d'eleger quina vida tindran: «La virtut no admet amo; cadascú en tindrà més o menys en el grau que l'honori o la menyspreï. La responsabilitat és del qui tria; el déu n'és innocent» (Plató, 1990: 134). És a dir: «Moltes vegades de pobre estat vénen a ésser grans hòmens, e que a açò los ha amenar lo viure virtuosament, la qual cosa és en mà de cascú» (*CeG* I.7). En realitat, hi afloren tot un conjunt d'indicadors culturals que situen *Curial e Güelfa* en l'esfera d'influència d'una moda neoplatònica incipient a Itàlia: la Venus Urània del *Convit* de Plató («estel·lificada», *CeG* III.16) que apadrina Güelfa; el governant savi que és el rei de França; el culte a unes Muses al·legoritzades seguint Fulgenci, regint amb Apol·lo Musagetes l'harmonia musical de les esferes («temprant l'armonia de les set planetes», *CeG* III.27); la força regeneradora de Bacus; les virtuts de Plotí («axí com raigs radiants, segons Macrobi», *CeG* III.10); els influxos dels déus-planetes; les al·lusions al *Somni d'Escipió*, etc. En contrast humorístic amb aquesta darrera obra, hi apareix «lo *Somni de Pharaó*» de Joan de Llemotges: el medievalíssim al·legat d'un monjo, flagell de poetes, contra la «*turpis curiositas*» dels prínceps i cavallers que gosaven llegir, a risc de perdre l'ànima. El fet que el *Limovicensis* s'haguera usat antany de manual d'estil a la cancelleria napolitana ajudaria a explicar la broma, i a situar a Nàpols el lloc de previsible recepció de l'obra.

Nombroses petges intertextuals ens revelen que l'autor del *Curial* era un estudiós metòdic de Sèneca (un dels autors predilectes d'Alfons el Magnànim), Ciceró (emulant els diàlegs humanístics, l'anònim aplica a les controvèrsies una ambigua suspensió de juí, característica de l'escepticisme o eclecticisme ciceronià), l'*Eneida* de Virgili (ben present en el llibre III) i les *Metamorfosis* d'Ovidi (rebot de mites). Aquesta darrera lectura és sotmesa a manipulació (*CeG* III.15) en clau de facècia culturalista. L'escriptor *necessita* d'un receptor del *private joke*; d'amics confidents capaços de llegir entre línies, d'extraure la nou de la closca. Són resseguibles en l'obra nòtules preses o recordades de textos de Lactanci, Quintilià, Plini el Vell, Xenofont, Cèsar, Sal·lusti, Valeri Màxim, Titus Livi, Plutarc, Vegeci, Frontí, Homer, Teognis, Isop, Píndar, Filòstrat, Horaci, Persi, Properci, Lucà, Estaci, Juvenal, Apuleu... Ens trobem, en fi, davant un lletraferit que disposava d'una excel·lent biblioteca de clàssics a l'abast, alguns redescoberts. I aquesta disposició sols era viable aleshores a Itàlia.

3. EL GRAN CAMARLENC, MECENES D'HUMANISTES

3.1. RECERCA I IDENTIFICACIÓ D'UN LLETRAHERIT EXCEPCIONAL

Vist que, des de diverses posicions d'història cultural i literària, de medievalística i lexicografia, se'ns perfila un autor relacionat amb la cort del Magnànim i coneixedor del lèxic valencià, elaborar el perfil biogràfic d'uns 200 cortesans hispànics ens ajudaria a posar nom a l'«excepcional» anònim. Convé admetre, d'entrada, que la tasca pot resultar tan àrdua com decebedora per a l'historiador de la literatura. En contrast amb una nòmina d'excel·lents humanistes (Beccadelli, Facio, Valla...), el col·lectiu d'autors en romanç català i castellà és curt, i poc o gens innovador. Segons Rovira (1990: 440-441), els castellans que van a Nàpols viuen d'espatlles a la cultura italiana. També els de la Corona d'Aragó, formats en un ambient trobadoresc, molt medieval. Aquest pobre panorama cultural, que fa del *Curial* una lluminosa excepció, hauria de propiciar o facilitar la identificació de l'autor. Era algú devot de la monarquia de «lo rey d'Aragó»; versat en cavalleria, aspectes bèl·lics i diplomàcia. S'expressava en català de València, però amb influxos castellans, llombards i toscans. Sembla que tenia accés a una variada gamma de clàssics grecollatins. Llegia Dante, Petrarca i Boccaccio, però s'interessava per l'humanisme llombard, ferrarés, florentí i napolità. I sembla que conclogué la redacció definitiva de la novel·la cavalleresca pels anys 1446-1448.

Sense tenir en compte el *retrat robot* que deriva d'una interrelació *holística* dels més diversos aspectes de la novel·la (llengua, fonts, context històric, onomàstica...), partiríem d'una llista relativament curta de candidats: els secretaris reials Joan Olzina, Francesc Malferit i Arnau Fonolleda, interessats —especialment, els dos primers— en els clàssics i en la cultura humanística; els cavallers i diplomàtics Mateu Malferit, Joan d'Íxer, Lluís Despuig, Jaume Pelegrí, Berenguer Mercader, Joan Saburgada, Enyego d'Àvalos i Alfons d'Àvalos, que es movien hàbilment per Itàlia, llegien Boccaccio en toscà i connectaven sovint amb humanistes, i els prelat Dalmau de Mur i García Aznárez de Añón, ornats d'alguna inquietud cultural. Hi podríem afegir Lluís Sescases, proposat per M. Teresa Ferrer, que fou custodi dels llibres del rei, però del qual es desconeix qualsevol interès per la literatura. O Lluís Gras, proposat per J. Butinyà: autor d'un català oriental influït per la prosa de Corella, diferent a la del *Curial*.

D'aquesta relació de candidats, una curta quinzena, solament en destaca un pel seu inusual afany intel·lectual. Vespasiano da Bisticci, un autor que serví de referència a Jakob Burckhardt, el recordava així (Da Bisticci, 1951 [1491-98]):

CONTE CAMARLINGO.—Il conte camarlingo, chiamato messer Inico de Davalos [...] era passato di qua quando il re Alfonso andò per pigliare il Reame, con l'armata che fu presa da' Genovesi, e menata a Milano insieme col re Alfonso. Il duca Filippo [Maria Visconti] lo fece richiedere ch'egli andassi a stare con lui [...]; con licenza del re Alfonso s'acconciò col duca Filippo. Aveva buonissima perizia delle lettere latine, e dilettavasi di tutte le gentilezze che si possono pensare. Era buono musico, e dilettavasi d'ogni strumento, e di tutti aveva buonissima perizia. Istando alquanto tempo col duca Filippo, richiamando dal re Alfonso nel Regno, ritornò benissimo in ordine, perchè il duca Filippo lo tenne in casa sua molto

onoratamente. Erano nel Reame quattro fratelli, tutti in buona grazia di quello principe; e dalla sua Maestà furono molto onorati, per essere nobilissimi e di nazione e di costumi, e per essere allevati da piccoli franciugli con la sua Maestà. Ebbono de' principali uffici del regno, che ancora oggi n'hanno i nipoti. Morto il re Alfonso, restò il conte camarlingo in buonissima grazia del re Ferdinando, e servillo fidelissimamente. Adoperollo in molte legazioni a' pontefici, e molto onoratamente andò e con grandissima riputazione, per essere uomo di grandissima autorità in ogni cosa [...]. Il più gentile signore che avessi quello regno era il conte camarlingo. Era la casa sua uno ricetta di quanti uomini da bene erano nel Regno. Infra l'altre sua singolari virtù era liberalissimo, e quello che aveva era comune cogli amici. Viveva in casa sua isplendidamente e di famigli e d'ornamenti; non era mai la casa sua senza forastieri. Quanti uomini da bene capitavano a Napoli, tutti avevano ricetta in casa il conte camarlingo. Dilettavasi maravigliosamente di libri, e aveva in casa sua una bellissima libreria: tutti libri degnissimi, di mano, de' più belli iscrittori d'Italia, e bellissimi di miniatura, di carte; e d'ogni cosa gli voleva in superlativo grado, e non guardava a quello che si spendesse, fussino i libri degni. Ebbe, infra le condizioni, che fu intentissimo d'ogni cosa universalmente, e ne sapeva ragionare, per avere veduto cose assai, ed essere istato sempre appresso di uomini grandi. Era d'uno bellissimo aspetto, ed umanissimo universalmente con ognuno [...]. Amò molto gli uomini dotti, e onorògli sempre dove egli si trovava; prestava loro favore, così appresso della Maestà del re Alfonso come del presente re. [...] Ebbe buonissima perizia nella disciplina militare, nella quale sempre si esercitò in favore della Maestà del re [...]. In simile, in ogni cosa che gli occorre, si esercitò, e ultimamente nella guerra del Turco andò con le genti che gli furono ordinate. Portossi in questa e in tutte le cose strenuamente. Ebbe molte laudabili condizioni, le quali sono in pochi. Fu di savissimo consiglio e temperantissimo in ogni cosa. La lunga esperienza di più cose che aveva vedute nella sua vita lo feciono isperto di ogni cosa e di prestantissimo giudizio; perché senza una lunga isperienza di molte cose non si può venire alla prudenza, nè al consiglio dov'era il conte camarlingo. Istituì i figliuoli di laudabili costumi e volle ch'eglino avessino notizia delle lettere latine, e di tutte le cose che s'appartengono a' figliuoli de' principi, come era lui [...].

Ha estat «amb el duc» de Milà a palau, té «perícia en lletres llatines», és «bon músic», s'ha criat «de ben menut» amb el rei a València, és un «liberalíssim» mecenes, amant dels «llibres», que «sap raonar» de temes variats, «amò molto gli uomini dotti», perit en «disciplina militar», de «llarga experiència» diplomàtica, bel·licós amb els turcs... Afegeix Paolo Giovo, basant-se en el testimoni de Constança d'Àvalos, que, estant a la cort de València el superdotat donzell D'Àvalos, «fra gli altri paggi era il più caro c'havesse Alfonso, per l'aspetation sua gratissima et per lo concorso di tutte le virtù» (Giovo, 1557 [1549]: 6v). Afig Pier Candido Decembrio, en la biografia de Filippo Maria Visconti (1447), que, en arribar *Innico* a Milà (1435), sorprengué els humanistes de la cort per tal com era un cavaller «giovane che faceva spicco per qualità morali e talento non comune» (Decembrio, 1983 [1447]: 118). Realment, no es documenta ningú com el gran camarlenc que responga tan idòniament als ideals que transmet el *Curial*, ni amb la personalitat que l'anònim escriptor volgué infondre al seu cavaller de ficció. L'elevada probabilitat que tan singular cortesà fóra l'autor del relat, i el fet que aquest continguera elements autobiogràfics desapercebuts fins ara, animen a aprofundir en l'estudi de la seua trajectòria vital.

3.2. DADES BIOGRÀFIQUES I PETGES AUTOBIOGRÀFIQUES

Enyego d'Àvalos (Toledo?, ca. 1414-Nàpols, 1484), com se l'esmenta en català en la cancelleria napolitana (*Ennechus*, en llatí; *Íñigo Dávalos / de Dávalos*, en castellà; *Innico d'Avalos*, en italià, amb múltiples variants ortogràfiques), fou un excepcional personatge de *frontera* cultural. Ha sigut pràcticament ignorat pels historiadors de la cultura catalana, per ser de família castellana; poc estudiat per italians, per la mateixa causa, i escassament conegut pels historiadors de la literatura espanyola. Amb algunes meritòries excepcions (Colapietra, 1988; Isidro, 2010; Ponzù, 2012-13; Schadee, 2015).

Íñigo, Enyego o Innico era fill del conestable de Castella Ruy López Dávalos, heroi que havia cooperat amb Rubín de Bracamonte i els germans Le Meingre (recordem el «Rubín Le Mengre» del *Curial*, II.12) i «senyor d'una casa baixa» com el pare de Curial (*CeG* I.1), però amb ascens social meteòric. Esdevingué un dels nobles més rics i poderosos del regne, i ho perdé tot (1422) per haver perpetrat un colp de mà a favor de l'infant Enric d'Aragó. El nou conestable, Álvaro de Luna, el perseguí i l'obligà a refugiar-se a València. Alguns versos del poeta castellà Villasandino, que formà part de la casa del conestable, ressonen en el *Curial* en forma d'expressions del tipus «flor e llum de la cavalleria» (*CeG* III.29), calcades del trobador domèstic: «flor e luz de las grangeras», «flor e luz de castellanos». «Non me fadaron a mí tales fadas», per posar un altre exemple, esdevé «E quals fades me fadaren...?» (*CeG* I.22 i III.28).

Uns amics de la família, Pero Maça de Liçana i el seu fill Lluís Maça-Cornell i Martines de Luna (homenatjats en el *Curial*), els acompanyaren de Novelda a València. Enyego i Alfons d'Àvalos, infants de curta edat, i els seus germans majors uterins, Enyego/Íñigo i Fernando de Guevara (dits tots quatre «los Enyegos»), esdevingueren patges del rei a la cort de València (1422-1430), Saragossa, Lleida i Barcelona (1430-1432). Convivien a la cambra reial amb altres futurs dignataris de Nàpols: Cardona, Montcada, Martines de Luna, Ximenes d'Urrea, Erill-Orcau, Pinós, Bages... Els Luna eren hereus dels sículs Peralta-Monlezun, als quals havien arravatat criminalment el comtat gascó de Pardiac els Armanyac, senyors de Monbrun, mítica fortalesa vora la qual fou capturat pel rei de França el sediciós comte d'Armanyac i desposseït dels seus dominis (1446). La caracterització curialesca del senyor de Monbrun i la defensa del senyor de Monlesú troben fàcil explicació, doncs. I no són els únics marcadors que relacionen el *Curial* amb els antics patges de la cort valenciana. Pensem ara en «Aznar d'Atrossillo»: les armes de l'extinta família Atrosillo les exhibia a la cort de Nàpols, quartejades amb les d'Urrea, Llop-Ximenes d'Urrea, mestre de camp del rei i amic del comte D'Àvalos; a més de misatge cultural entre el gran camarlenc i Carles de Viana quan aquest es trobava a Sicília (Miranda, 2011: 643). Frequentaren la cort de València en la dècada del 1420 Enric de Villena, l'obra del qual influí en l'anònim del *Curial*, i l'aventurer Pero Niño, protagonista d'*El Victorial*. Aquest antic pupil del conestable Dávalos recordava la mort de «Guillalmes del Chastell» (Guillaume du Chastel) a la costa d'Anglaterra, episodi que troba repercussió argumental (Beltran, 2012) en l'obra catalana. El vincle principal que establiren a València els fills del conestable fou amb els nobles d'ascendència aragonesa Maça-Cornell, pel matrimoni (1426) de l'hereu de la noble casa, Lluís Cornell àlies Maça, amb una germana d'Enyego.

El conestable morí el 1428 i els seus fills i fillastres s'embarcaren amb el rei (1432) cap a l'empresa d'Itàlia. D'Àvalos, ja adobat cavaller, acompanyava el Magnànim quan foren capturats a Ponça (agost del 1435) i duts a Milà. Jove d'extraordinària intel·ligència (format en la gramàtica, a diferència dels germans), de bell aspecte i de dots per a la música i el cant, quan Enric d'Aragó («captiu» a Milà fins abril del 1436) se'n tornà a València, Enyego passà a servir el duc Visconti. Fou cambrer ducal (1436-1444) i *conducitore* de tropes (1436-1440). S'establí a Nàpols (1440) conservant vincles amb Milà, i se li reconegueren els mèrits militars: «*in rebusque bellicosus providus et industrius*». Òptim cortesà com Curial «per a liça e per a cambra»,⁹ Filippo Maria Visconti féu de D'Àvalos el senyor (1436-1444) del castell d'Scaldasole i la vila de Borgofranco, entre Pavia i el Montferrat. Borgofranco, prop de l'actual Mede, a poques hores a peu de Casale, fou arrasada pel Po. Era pròxima a una ermita romànica del camí llobard de Sant Jaume dedicada a santa «Honorada»/Onorata de Pavia. Enyego tingué notícia aleshores de la victòria obtinguda a Viena contra un cavaller alemany, davant la duquessa d'Àustria i d'un imminent emperador d'Alemanya, pel seu germà Fernando de Guevara (1436); una gesta recordada per cronistes i per Cervantes en el *Quixot*, que influí en l'episodi curialesc de la duquessa d'Ostalriche.

D'Àvalos degué freqüentar la biblioteca que el marquès de Saluzzo, governador del Montferrat des del 1436 (i cunyat d'un marquès montferratés ociós i negligent, retirat a Pontestura) posseïa al castell-palau de Casale. La joia de casa era *Le chevalier errant*, relat cavalleresc amb curioses coincidències amb el *Curial*. A Casale podria haver pres nota de la versió bolonyesa del *Commentum* de Da Imola, un manuscrit únic, redescobert en el segle XIX, que ressona el proemi al llibre tercer: quan les filles de Pireus «se volgueren parificar ab les Muses» (*CeG* III.0), que és com dir «*presumbant se parificare Musis*» (Alighieri, 1888: II, 5). A Milà, D'Àvalos fou amic del comte de Biandrate, culte *consigliero marchionale* del Montferrat, que cedia a Enyego els serveis del seu callígraf de cambra, el cavaller milanés Ambrogio Scarile, per a transcriure còdexs. A Valladolid es conserva un *De bello Gallico* de Cèsar (Santa Cruz, ms. 301) que fou del marquès de Santillana, amb el colofó: «*Expliciunt Commentarii G. I. Cesaris [...], per Ambrosium Scarilem Mediolanensem in castro Porte Iovis militem [...]. M CCC XL, in camere strenuissimi d. Inici [d'Àvalos] militis*». També fou Enyego amic d'un bibliòfil Jacobo d'Abiate (pare d'un homònim bibliotecari del marquès del Montferrat), que li regalà l'*Ethica nicomachea* (British Library, ms. Harley 3305), el llibre que fonamenta la lliçó moral del *Curial*, i que conté l'ex-libris: «*Iste librer [sic] datus fuit mihi, Ynico de Davalos, per spectabilem Jacobum de Ardiciis, ducalem camerarium, [a Milà,] die iovis xvii aprilis anno M CCC XXXX*».

Després de servir el duc, Enyego fou ambaixador del rei d'Aragó a la Llombardia, el Montferrat i la Ligúria. Es desplaçava sovint de Nàpols a Milà (1444-1447), encara que era radicada a Nàpols des del 1440. Abans d'establir-se al sud, havia efectuat un viatge a Castella (1440), on regalà alguns llibres al seu parent el marquès de Santillana, amb el

9. L'humanista Filelfo plasmava així l'ideal en l'oda dedicada al seu amic D'Àvalos (*Odes*, II, vi, v. 18): «*nec bello insignis, nec veneranda toga*», un cavaller virtuós sense distinció en la guerra i en el govern.

qual compartia inquietuds literàries. El *Polibi* ms. 10301 de la BNE conserva l'ex-libris autògraf d'Enyego: fou un present personal. Uns anys després, degué enviar a Santillana la *Íliada* parcialment traduïda per Decembrio i Bruni, aprofitant un viatge del seu germà Fernando, l'estiu del 1446. La relació de d'Àvalos amb un nucli humanístic llombard tocat de neoplatonisme fou intensa. Pier Candido Decembrio li dedicà un *volgarizzamento* de Cèsar (Milà, 1438) i li regalà un dels deu primers exemplars de la *Celestis Politia* (1437-1440), versió llatina de *La República* de Plató (Zaggia, 1993: 13). El germà de Pier Candido, Angelo, vinculat als Este de Ferrara, convisqué amb Enyego a Milà pels anys 1446-1447, just abans d'anar-se'n amb ell a Nàpols. D'Àvalos el recomanaria de preceptor i bibliotecari al príncep de Viana, que l'incorporà al seu seguici (1459). Estant encara Carles d'Aragó a Sicília, intercanviava manuscrits amb el comte de Monteodorisio: ambdós aspiraven a esdevenir cavallers "scientífichs". D'Àvalos invità Filelfo a Nàpols (1453) perquè coronara de glòria el Magnànim ofrenant-li les *Satyrae*. Recíprocament, el rei erigí l'*orator et poeta* en cavaller i el coronà amb el llorer d'Apol·lo. El Parnàs napolità presenciava la simbiosi d'armes i lletres somniada per l'autor del *Curial*: «Achilles, com emperador, e Homero, com a poeta» es coronen mútuament (*CeG* III.31). L'estudiós cavaller d'Àvalos, «tengut en gran stima» per «los grans philòsofs, poetes e oradors» (*CeG* II.116), havia travat una amistat amb Filelfo el 1439, i s'escrivien sovint des d'aleshores (Soria, 1956: 130-153). En els *Convivia Mediolanensia*, diàlegs sobre les arts liberals on Filelfo fingeix tertúlies entre curials insignes de Milà, *Aenicus* (< *Aeneas* + *Inicus*) s'exhibeix com un «*loquentem virgilianum*», com un aficionat a l'*Eneida*. Al costat d'Enyego, escolta atent el germà menut: un Alfons adolescent, segons l'humanista (Gionta, 2005: 354).

Estant a Milà, abans del 1440, degué conèixer D'Àvalos el senyor de Salanova, un veterà capità de Savoia que ajudà Milà contra Venècia (1436-1438). La participació d'Enyego en la guerra contra Venècia al país de Salò i Verona (1438-1440) ens recorda el fins ara misteriós «Salonés de Verona» (Soler [en premsa, a]). Allí aprengué la «disciplina militar», expressió que l'anònim (*CeG* III.78) comparteix amb Da Bisticci. Alguns veronesos odiaven Enyego. El rei Alfons escrigué al príncep de Tàrent, Orsini-Del Balzo —descendent dels prínceps «d'Orenge»— criticant allò que «el ribaldo de un veronés fazia en Nápols, que sembrava que vos quería levar lo vuestro e darlo a don Ínnigo de Ávalos» (Giménez, 1909: 242). Un «principat» per a d'Àvalos?

Havia participat el cavaller en la conquesta de Nàpols (1443-1444) i continuà servint el rei en diferents campanyes (1444-1449). De tant en tant, Beccadelli enviava al campament lletres jocundes amb tergiversacions mitològiques —no molt diferents a les del *Curial*, però en llatí *serio-faceto*—, que el valencià Francesc Martorell mostrava a D'Àvalos per a riure's ensem. Després comentava el secretari a l'humanista que la seua «*iocunditatem*» havia agradat a «*Innicho tuo vel pocius nostro* [...] *nobilissimo* [...], *doctissimo*» (Soria, 1956: 277-279). Alguns barons envejaven els favors que rebia Enyego del rei. Antonio de Centelles-Ventimiglia —ben relacionat amb els «Bocca de Far»— s'amullerà amb la marquesa de Crotone (1440), que el rei pretenia casar amb D'Àvalos, i conspirà per a matar-lo (1444). El Magnànim trobà una altra pubilla per al camarlenc (1443) que li aportà grans dominis i el títol de comte de Monteodorisio (la senyoria d'«Andrea» Acciaiuoli, viuda d'Arto —l'Arta?— i amiga de Boc-

caccio). El comte s'obligà per pacte dotal a dur armes Del Borgo («un leó... rampant qui travessava abdues les colors», *CeG* I.17) per la dama. És el lleó que figura en els sepulcres dels descendents: els D'Àvalos-Aquino, marquesos de Pescara (il·lustració núm. 4).

Sent lloctinent de gran camarlenc (1443-1449), gestionà D'Àvalos la Sommaria: el gran organisme financer de Nàpols, que recaptava impostos, repartia sal, controlava duanes i designava jutges per a litigis entre mercaders. Allí es coneixia bé la sentència de la Rota de Gènova —la jurisprudència de la qual era vigent a Nàpols— sobre els hereus d'Andrea de Nigro, invocada en reclamacions per incompliment de *comanda*. És còmic i paradoxal que Curial confie diners a «un genovès molt famós, apellat Andria de Nigro» (*CeG* III.63), i que després el mercader lígur «negà la comanda» (*CeG* III.72). Contrasta això amb l'honradesa de «Jacme Perpunter», de Solsona, però amb casa a Barcelona. Els perpunters fabricaven els perpunts *de junyir*. Deu tractar-se, doncs, d'un homenatge a Joan de Junyent menor (†1444), mercader de Solsona amb casa mercantil a Barcelona i interessos —amb els Llobera— a Eivissa, Gènova, Nàpols, Tunis, etc. Essent encara jove, Joan rivalitzà amb Ausiàs Marc pels amors de «na Mombohí» (Archer, 1989-90). Posseï una interessant biblioteca, que heretà el seu jove fill (Aurell, 1996: 159): el *Tristany*, les *Històries troianes* en català i en llatí, i el *Doctrinal* de Pacs; Petrarca, Sal·lusti, *De studiis et litteris* de Bruni... Si l'autor del *Curial* conegué Junyent a València, a Barcelona o a Nàpols, haurien tingut de què parlar.

El fulgurant ascens social de D'Àvalos coincidí amb el tractat de Terracina (1443), que declarà Aragó (= Curial) servidor de l'Església (= la Güelfa), i amb el compromís (1444) i noces (1445) del príncep Ferran i Isabella de Tàrent, descendent dels prínceps d'Aurenja. Organitzà Enyego certàmens cavallerescos a Nàpols, com ara les justes del primer de maig del 1446 («deliberà solemnitzar la sua cort lo primer jorn de maig», *CeG*, III.84), en cooperació amb Guillem-Ramon de Montcada i altres valencians. Montcada havia sigut ambaixador a França i Borgonya (1444). L'acció diplomàtica d'Enyego es desplegava pel nord d'Itàlia. Proveït de «lletres de canvi» garantides pel tresorer Pujades (situació que recorda la de Melchior amb Curial en la ficció), el 1445 visità Florència, Ferrara i Milà. El lloctinent de gran camarlenc (*conte camerlengo* de fet; ho serà *de iure* des del 1449), aprofitava els viatges per a contactar amb humanistes, encarregar còpies de clàssics i adquirir luxosos còdexs florentins.

El més interessant d'aquests manuscrits, en relació amb el que podrien ser treballs preparatoris del *Curial*, és el dels Intronati de Siena (ms. H VI 29) encarregat el 1443 i conclòs a Milà en gener del 1444 pel callígraf Scarile. Se'l titulà *Liber de militia et nobilitate* ('Llibre sobre cavalleria i noblesa', dos conceptes en joc que interessaven especialment l'anònim del *Curial*). Recull opuscles de Bruni, Poggio i Marsuppini sobre allò que l'anònim diu «descripció de noblesa», més la versió bruniana de la història de Guiscart i Guismunda (*Fabula Tancredi*, 1437). Recordem que, quan Làquesis debat amb sa mare sobre la vertadera noblesa, recorda —com ho haguera fet D'Àvalos— les consideracions filosoficomorals de Bruni sobre la *novella* boccacesca: «E, venint a la primera, ¿recor-dats-vos, senyora, de les paraules que dix Guismunda a Tancredi, son pare, sobre lo fet de Guiscart, e de la descripció de noblesa...?» (*CeG* II.86). És un dels molts indicis que apunten a Enyego com el presumible autor del *Curial*.

La gran dispersió de la biblioteca davaliana ha sigut lamentada pels codicòlegs italians. A Catània es conserva un pseudo-Burley (Biblioteca Universitària, ms. Ventimiglia 40; Milà, 1440) que explica allò de: «posat que Plató fos presoner e venut per esclau, puys era philòsof e savi, pus franch era que aquell qui ·l comprà» (*CeG* III.55). L'escriptor dissimula la font real i cita Jeroni; com també cita Fulgenci o altres *auctores* de prestigi sense haver-los llegit. Molta erudició del *Curial* està extreta de diccionaris i de *commenti* de la *Comèdia*. Dante era apreciat a Nàpols, però com a font de saviesa. Lleonard de Sors diu d'Alfons de Cardona i Villena: «fill és de Dant en saber e conèixer». Alfons d'Àvalos citava Dante de memòria en converses mantingudes amb Loise de Rosa. L'autor del *Curial* sembla riure's del vell De Rosa quan cita la *Comèdia* en un forçat *napoletano misto*. Aquesta és, de fet, l'única petja dialectal partenopea reconeixible en l'obra. El napolità ambiental a penes influí en la novel·la, com tampoc no influí gaire en els escrivans de parla catalana de la cancelleria.

L'any 1446 D'Àvalos se'n tornà amb urgència a Milà. El genovés Ambrogio de Spino-la, un vell corsari amb patent del rei d'Aragó, les galeres del qual havien sigut assaltades a Gaeta (combat amb ecos en el *Curial*: en l'atac del corsari «Ambròsio de Spíndola»), controlava Cremona per Francesco Sforza, antagonista del rei d'Aragó, i atragué l'exèrcit de Venècia a les portes de Milà. Els venecians obtingueren aleshores una victòria contundent i obligaren Alfons V a mobilitzar tot l'exèrcit (octubre del 1446). Una part s'avançà per mar cap a Milà, amb D'Àvalos. Altres forces del Magnànim, acantonades ja a Gènova, es posicionaren a Ventimiglia en previsió d'una possible invasió francesa promoguda pel governador de Provença, Tanneguy III «del Chastell». D'Àvalos es desplaçava de la Llombardia a Ventimiglia —passant per Pontestura, Casale i Alba— per a pagar soldades amb diners del tresor ducal. A «Alva» (topònim escrit a la castellana...) degué conèixer una marquesa viuda de Montferrat que, com la Güelfa, gaudia de l'usdefruit de mig palau. Allí convivia amb monges esperant que conclogueren les obres d'un monestir femení encetades en maig del 1446. En la primavera-estiu del 1447, es preveia que la Corona d'Aragó esdevinguera prompte «la senyora de Milà», per l'ascendència de D'Àvalos sobre un vell i malalt Visconti, el qual designà el Magnànim hereu testamentari (agost del 1447). Tanmateix, la mort inesperada del duc aturà el procés. Es proclamà la República Ambrosiana, i el «duch d'Orleans», auxiliat pel primogènit del príncep «d'Orengé» —dos personatges confluents en la cloenda del *Curial*—, tractà infructuosament de conquerir Milà (setembre-octubre del 1447).

Poc després, D'Àvalos es reincorporà al campament reial per a participar en la campanya de Piombino (la Toscana, 1448), que fou un fracàs. Se'n tornà a Nàpols amb el rei, i acceptà el càrrec de gran camarlenc (1449). El Pisanello havia dissenyat per a ell una medalla amb divisa humanística (l'escut d'Aquil·les simplificat, amb els doble cim del Parnàs, la Tebes emmurallada per Cadme, el temple d'Apol·lo, llorers de sapiència i vinyes de Bacus; *vid.* *CeG* III.24) i un *motto* enigmàtic («PER VVI SE FA») adreçat a les Roses de Pièria, les Muses «colents Elicon» (*CeG* III.0). El comte de Monteodorisio s'arrogava el títol esnob d'«amatore delle Sacre Muse» en la seua autotraducció del català al toscà —no exempta de catalanismes residuals— d'un manual de veterinària de falcons (Lupis, 1975). En l'anvers de la medalla del 1449, el camarlenc apareix retratat de perfil i cobert amb un *chaperon* a la borgonyona (il·lustració núm. 3).

Com el redactor del *Curial*, D'Àvalos era un admirador de Borgonya. S'ocupà de rebre a Nàpols en *Anthoine Monsieur* («Anthoni Mossenyor», un lletraferit, com ell),¹⁰ el senyor de Bergues, l'emperador d'Alemanya i altres noms que ressonen en el *Curial*. Entre els visitants borgonyons, destaquen Jean de Cleves i el seu antic *criat*, el cavaller errant Jacob/Jacquet de Lalaing. Ambdós reberen el Toisó d'Or de Borgonya (1451) en companyia d'Enyego de Guevara —germà major de D'Àvalos— i del valencià Pere de Cardona i Villena. Aquest últim era camarlenc primer del rei i senyor de la vall d'Aiora (València) i de Maldà (Catalunya; una terra on els cavallers Oluja de Cervera posseïen béns i castlanies). La conjunció a Tunis del català Ramon-Folc de Cardona (nom reiterat dels vescomtes de Cardona) i l'infant castellà Enric (germà del fundador del marquesat de Villena) es podria llegir com un homenatge al custodi del guarda-roba reial: Cardona cobreix Curial amb «un manto molt rich» (*CeG* III.68). Són molts els detalls que conviden a situar el procés de gènesi del *Curial* en l'entorn dels Guevara-D'Àvalos, els Cardona i altres *criados/creati* de València que dominaven Castel Nuovo. Pocs eren els napolitans de natura que es beneficiaren de les *gràcies* del rei. Hi destacaven els orfes Bocca de Faro («Boca de Far» en la cancelleria), que competien en atencions amb el patge predilecte del rei Gabrieleetto Curiale («Gabrielet Curial»), una jove promesa de la cavalleria esportiva, amb parents treballant a les duanes, protegit segurament per D'Àvalos i un dels inspiradors del protagonista de la novella. «Pere Boca de Far», cap del clan rival, competí amb Enyego de Guevara per la capitania de Càpua i altres prebendes, cosa que explica la humiliació que rep «un cavaller napoletà, apellat Boca de Far, molt ben muntat e ricament aparellat» (*CeG* I.31). D'aquest i d'altres detalls napolitans, ha tractat amb el rigor requerit M. Teresa Ferrer (2011).

La primogènita d'Enyego, la bella Costanza, esposà un Del Balzo descendent dels prínceps d'Aurenja en una sala decorada per «draps d'Arràs» historiat amb les gestes de Guillaume «d'Orenge». La jove heretà del pare l'afició per les lletres i els còdexs humanístics de la biblioteca: la principal del sud d'Itàlia, si no hi comptem la reial. Fou educada en la *peritia litterarum* (com Camar, en el *Curial*) pel preceptor del palau de D'Àvalos, *Il Musefìlo*, en igualtat de condicions amb els germans barons. Paolo Giovio la descriu, acompanyada d'un instrument, cantant els amors infeliços de Dido i Enees. De major, la dama presidí una famosa cort literària a l'illa d'Iscla. L'inventari parcial de la biblioteca heretada del pare (De Vivo, 1996) connecta amb els gustos literaris de l'autor del *Curial*: Virgili, Ovidi, Apuleu, Properci, Llucià, Lactanci, Agustí, Jeroni, Basili, Xenofont, Plutarc, Cèsar, Livi, Valeri, Aristòtil, Plató, Sèneca, Ciceró, Macrobi, Quintilià, Plini el Vell, Decembrio, Bruni, Poggio, Marsuppini, Valla, Manetti, Boccaccio, Mena, Burley i algunes rareses, com ara un libel amb l'*incipit* «Bernard, conte...» (la llegenda del comte Bernat i l'emperadriu?); a més de manuals d'astrologia i medicina (l'Aquilles del *Curial* és «astròlech... e molt entès en tota art de medecina» *CeG* III.31). Entre els humanistes, el predilecte és Bruni. Malauradament, no es coneix cap inventari de la part en *volgare* de la biblioteca davaliana; segurament, per haver-la heretada els germans de Costanza. El *cartolaio* Da Bisticci recorda que posseï llibres «de' più belli iscrittori d'Italia»: Dante, Petrarca, Boccaccio, etc.

10. Un espia milanés (Senatore, 1997: 87-88) informa que ha vist el «grande camerlingo [de Nàpols, D'Àvalos] dixnando con tuto uno servitore del ducha di Borgonia, giamato Bastardo» a Torre del Greco.

3.3. ELS D'ÀVALOS DE VALÈNCIA I NÀPOLS, CATALANOPARLANTS D'ADOPCIÓ

Encara que D'Àvalos signara a Milà, des del 1436, com *Innico* (forma italianitzada) i que plasmara el nom en castellà (*INIGO*: Íñigo) en la medalla del Pisanello (1449), a la cancelleria de Nàpols i en els apunts de tresoreria de Mateu Pujades sempre apareix amb l'antropònim valencià (de tradició aragonesa) *Enyego d'Àvalos / de Dàvalos*. La seua catalanitat idiomàtica habitual —compatible amb una presumible fluïdesa trilingüe: català, castellà, italià— es pot deduir de les lletres reials que rebia des de Nàpols: «Al mangnífich don Enyego de Dàvalos, conseller seu [del rei] e lochtinent de gran camarlench [...], de lo que per part de dit senyor deu explicar a l'il·lustrissimo duch de Milà...»; «Lo rey d'Aragó.- Don Enyego. Recordeu-vos, stant en Milà, e après, vengut a nós ací...». El *don* és tractament nobiliari, com en el comte català «don Johan de Cardona» o en el rei *aragonés* del *Curial*, «don Pedro». Quan el destinatari d'aquestes missives era catalandòfon, el secretari de torn elegia per cortesia el català; tret que fóra una lletra dictada de viva veu pel rei *don Alfonso*, castellanoparlant.

Lamentablement, no ens ha arribat cap obra en llengua catalana signada pel Conte Camerlengo. Se sap, això no obstant, que els ambaixadors milanesos de Nàpols el tractaven com un «catelano» més en la correspondència diplomàtica (Pontieri, 2004: 60-61). De fet, escrigué en català dos tractats de falconeria, traduïts anys després (1472) per ell mateix en un toscà afectat per «fortissimi influssi catalani a livello grafico-fonetico [...] e anche qualche catalanismo sintattico» (Barbato, 2000: 389). Un receptari napolità de falconeria (1469-1470) recull també fórmules seues amb veus com *curallo* (<*curall*) o *advertisca*, que delaten la llengua en què pensava. Parla, per exemple, dels cucs «che sono a lo ventrello o gorga de' falconi» (<**que són al ventrell o gorja dels falcons*). La documentació napolitana dóna a entendre que, dels quatre germans de mare dits «los Enyegos», els dos majors (Enyego/Íñigo i Fernando de Guevara) s'expressaven normalment en castellà, per haver arribat a València (1422) superada ja l'adolescència. En canvi, Enyego i Alfons hi arribaren als pocs anys d'haver nascut: «allevati da piccoli franciugli», com explicà el mateix D'Àvalos a Da Bisticci. És molt probable que el menut fóra nat a València i apadrinat per l'homònim rei Alfons. Francesco Filelfo, que el conegué pel 1439-1440, el tracta d'adolescent. Se sap també que Ferran I de Nàpols, nat i criat a València —i acompanyat a Nàpols per valencians— escrivia de mà pròpia al referit Alfons d'Àvalos en un rudimentari italià, però hi afegia nòtules confidencials en català (Venetz, 2013). En canvi, quan el mateix Ferran escrivia al germà major, Enyego de Guevara, elegia simultàniament el castellà.

El cronista napolità Loise de Rosa complimentava aquest mateix Alfons d'Àvalos introduint en la conversa frases «in catalano». Barbato (2003: 1-2) comenta que «tra i vanti del vecchio cronista c'era forse anche quello di saper parlare catalano», però s'es-tranya perquè De Rosa «si esprime chiaramente in catalano, sebbene si rivolga a un castigliano». Desconeix que els D'Àvalos, cognoms a banda, s'havien criat a València, país catalandòfon. Llur llengua de socialització era la catalana; com havia sigut també la llengua de criança dels Ximenes d'Urrea o dels Maça-Cornell, famílies «aragoneses» (ho remarca la novella històrica que és el *Curial*), però vinculades a València. En el cas particular d'Enyego, cal afegir el fet que es relacionava a Nàpols preferentment amb cava-

llers (Montcada, Cardona-Villena, Mercader, Corella, Centelles, Pròixida...), secretaris (Francesc Martorell, Joan Olzina) i funcionaris valencians: Mateu Pujades, Gabriel Cardona, Joan Saburgada, Andreu Gassull, Gaspar Pelegrí, Llop d'Espejo, Roderic Falcó, Nicolau Fillac, Ferrer Ram, Gaspar Talamanca, Pere de Capdevila, Joan-Andreu Vesac, Melcior Miralles i un llarg etcètera. Compartia justes i taula a Nàpols, així mateix, amb el seu cunyat Lluís Maça-Cornell, i família. Estretament vinculat a la casa del comte de Monteodorisio estigué Antoni Gassull (*Antonio Gazullo de Valencia*), escrivà i tresorer de l'òrgan recaptatori presidit per Enyego (dècada del 1440) i domèstic o *familiar* de la seua confiança encara pel 1472. Deu tractar-se d'un germà o parent proper del secretari reial Andreu Gassull (nat a Morella o de família morellana, a més de progenitor del Jaume Gassull autor de *Lo somni de Joan Joan*).

El pas d'Enyego d'Àvalos per València (1422-1430), «Cathalunya» (1430-1432) i un Nàpols ple de cortesans —i de criats— valencians podria ajudar a explicar l'influx del català de València sobre el *Curial*. La llengua de la novel·la conté també castellanismes —els esperables en un bilingüe perfecte— i està sotmesa a l'influx d'un *volgare illustre* milanès erigit sobre la parla llombarda (estades milaneses, 1435-1447). La trajectòria biogràfica del camarlenc s'ajusta bé al que deixa percebre el peculiar registre lingüístic del *Curial*. Casat amb una Aquino napolitana, els fills s'expressaven en italià, però també dominaven el català familiar. Costanza, la primogènita, igualment interessada en clàssics que en poesia *volgare*, quan morí el seu germà Alfons en combat (1495), li dedicà una elegia «nel più fiorito valenziano», la llengua *paterna* (Castagna, 2006). Per la mateixa època, i en contra del criteri dels mentors humanistes, Costanza recitava als seus nebots «historie et romanzi scritti in volgare, et massimamente in lingua spagnuola, nei quali sono celebrati i maravigliosi fatti de' baroni et de' fortissimi cavalieri» (Giovio, 1557 [1549]: 8v). La *Hispanica lingua* (com figura en la versió llatina original del Giovio) podria ser el castellà o el català: és sabut que, cap al 1500, a les corts de Nàpols i de Màntua es llegia el *Tirant* en incunable *spagnolo* ('en català').

Les referències, a partir del 1470, a la traducció d'obres catalanes al toscà en un Nàpols segregat d'Aragó testimonien el principi del declivi del català a Nàpols. Dita llengua deixà d'usar-se en l'administració a partir del 1480. En la tercera generació es consumà la pèrdua de la transmissió domèstica de la parla. *Curial e Güelfa*, un text incompreensible en àmbit italià a partir del 1500, acabaria perdent-se. Si es copiaren altres manuscrits a banda del còdex de Madrid —no en degueren ser molts—, aquests desapareixerien sense ser entesos ni inventariats. En la mateixa biblioteca de Costanza, els notaris localitzaren «un libro spagnuolo [en català?] a mano, coperto di cuoio a due ciappe». Era l'únic desproveït de títol i autor, i la presentació contrastava amb el luxe de la resta de volums. ¿Podria haver sigut l'original del *Curial*?

Pel que fa a l'esborrany tret a la llum en el segle XIX (BNE, ms. 9750), no se'n té constància de la procedència. Fou relligat a Toledo (fi del segle XV) amb una artística enquadernació mudèixar (Sánchez, 2012), decisió *providencial* que explica que fóra preservat, però a penes llegit, en àmbit lingüístic castellà. Els *makulatur* són toledans: retalls de processos judicials de l'arxiu dels Fuensalida. En atenció a aquest indicador, Antoni Ferrando (2012c: 81) deduí que l'anònim podia tenir «vincles culturals o familiars amb Toledo». Potser no anava gens desencaminat. Els Dávalos, exiliats de Castella des del

1422, tenien casa pairal a Toledo. Allí se'n tornà des de València un germà d'Enyego, Rodrigo Dávalos, que perdé béns i senyories el 1445, arran de la batalla d'Olmedo. Es refugià de nou a València, abans de passar —com altres exiliats castellans— a Nàpols, on prengué part en la campanya d'Itàlia central (1446-1448). Finalitzada aquesta, s'establí de nou a Toledo com a familiar de la casa de Fuensalida: els germans D'Àvalos eren parents directes i aliats polítics de dita casa, reconciliada amb el rei de Castella el 1447. A títol d'hipòtesi, caldria explorar aquesta possible via d'explicació per a l'arribada a Toledo i la conservació allí durant segles del *Matritensis* 9750. Rodrigo Dávalos devia ser un dels pocs toledans de l'època capaços de llegir en català. A la seua mort, el *Curial* hauria romàs a l'ombra d'algun patrimoni bibliogràfic fins al seu ingrés, en temps de la revolució liberal, a la Biblioteca Nacional.

4. CONSIDERACIONS FINALS

1.- Les al·lusions a onomàstica i a situacions històriques del segle xv que conté el *Curial* apunten cap a una redacció definitiva de l'obra pels anys 1446-1448, després d'un llarg procés de gestació intel·lectual, entre Milà i Nàpols, ca. 1436-1445.

2.- El perfil lingüístic de l'autor el delata com algú que ha après la seua llengua habitual, el català, a València. Domina el castellà, un toscà d'aprenentatge literari i un italià col·loquial septentrional, influït pel substrat llobard.

3.- Disposava l'anònim de fonts literàries variades (hispaniques, franceses, italianes...), algunes de les quals sols eren accessibles a un resident a Itàlia. Es percep que mantenia contactes amb els nuclis de l'humanisme llobard, ferrarés, florentí i napolità. El mestratge ideològic de Bruni és el més rellevant, però és Boccaccio qui li proporciona un model expressiu i narratològic a imitar.

4.- El resultat és una novel·la cavalleresca *italocatalana* (italiana d'esperit, catalana per la llengua) experimental i molt treballada. Respon a estímuls creatius de projecció diplomàtica (noms en clau); de reivindicació regeneradora de l'estament cavalleresc, però sobre les noves bases pedagògiques de l'humanisme, i d'exhibició confidencial d'una erudició obtinguda amb anys d'estudi i delectança.

5.- El *Curial* contrasta, per l'adaptació a la cultura d'Itàlia, amb la resta de la producció romanç de la cort del rei d'Aragó. Entre els perfils biogràfics d'uns 200 cortesans hispànics de Nàpols —el punt d'Itàlia on trobaria lògica destinació un llibre de ficció en català—, només el d'Enyego d'Àvalos concorda amb allò que el *Curial* transmet sobre l'autor: criat amb el rei a València; immersit en la cultura italiana a Milà i Nàpols; mecenes d'humanistes i posseïdor d'una rica biblioteca. Hi afegirem, seguint Vespasiano da Bisticci, que aquell valencià d'adopció «aveva buonissima perizia delle lettere latine, e dilettavasi di tutte le gentilezze che si possono pensare».

No hem aconseguit documentar cap altre personatge a la cort napolitana del rei d'Aragó que reunira pel 1445 els coneixements, els recursos materials i les capacitats intel·lec-

tuals per a escriure *Curial e Güelfa*. Es tracta d'una obra excepcional. És difícil pensar que l'autor, que s'hi capficà plenament, haguera escrit cap altre treball similar. La novella està minuciosament elaborada per algú format com els seus oients o lectors en la cultura medieval (matèria de Bretanya, lírica trobadoresca, lectures devocionals i sapiencials...), però amb un sorprenent grau de «recepció» i assimilació dels ideals humanístics. Deu ser algú que considera més perjudicial que beneficis difondre l'obra al defora d'un cercle de lectors confidents. És legítim interrogar-nos, doncs, sobre si l'autor del *Curial*, del qual no ens ha arribat cap prova documental reveladora, podria haver sigut Enyego d'Àvalos. De moment, l'atribució sols pot enunciar-se a títol hipotètic i amb la cautela que requereix el cas. No obstant això, és evident que la biografia del gran camarlenc aporta múltiples informacions tangencials sobre personatges, situacions anecdòtiques i fonts bibliogràfiques molt concretes i localitzades que ajuden a interpretar i a entendre la *intenció* literària de l'autor.

BIBLIOGRAFIA

- ALIGHIERI, Dante (1888): *La Commedia, col commento inedito di Stefano Talice da Ricaldone*. Edició a cura de Vincenzo PROMIS i Carlo NEGRONI. Milano: Ulrico Hoepli, Milà, 3 vol.
- ARCHER, Robert (1989-90): «Ausiàs March i els mercaders». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Núm. 42. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, p. 209-219.
- AURELL CARDONA, Jaume (1996): *Els mercaders catalans al quatre-cents: mutació de valors i procés d'aristocratització a Barcelona, 1370-1470*. Barcelona: Pagès, 428 p.
- BABBI, Anna Maria (2012): «El *Curial e Güelfa* e i romanzi francesi del XV secolo». FERRANDO, Antoni (ed.): *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novella cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*. London: John Benjamin Publishing Company, p. 139-156.
- BADIA, Lola / TORRÓ, Jaume (ed.) (2011): *Curial e Güelfa*. Barcelona: Quaderns Crema, 755 p.
- BARBATO, Marcello (2003 [2000]): «Catalanismi nel napoletano quattrocentesco». COMPAGNA, Anna Maria / DE BENEDETTO, Alfonsina / PUIGDEVALL, Núria (ed.): *Momenti di cultura catalana in un millennio. Atti del VII Convegno dell'AISC (Napoli, 22-24 maggio 2000)*. Napoli: Liguori. Vol. 1, p. 1-18 [Ampliat (2000) en *Medioevo romanzo*. Num. 24/3, p. 385-417].
- BELTRAN LLAVADOR, Rafael (2012): «El mariscal Bocicaut, Guillaume du Chastel i Pere de Cervelló al *Curial e Güelfa* i al *Jehan de Saintré*: connexions històriques i literàries». FERRANDO, Antoni (ed.): *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novella cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*. London: John Benjamins Publishing Company. Vol. 1, p. 157-200.
- BURKE, Peter (2000): *El Renacimiento europeo. Centros y periferias*. Edició a cura de Magdalena CHOCANO MENA. Barcelona: Crítica, 256 p.

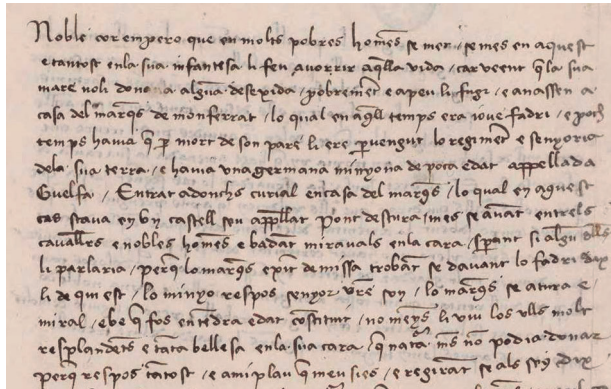
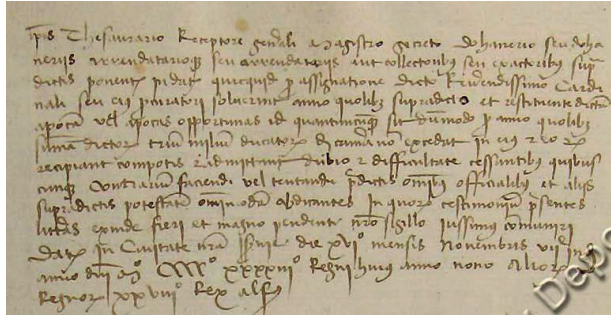
- BUTINYÀ, Júlia (1987-88): «Sobre l'autoria del «Curial e Güelfa». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Núm. 41. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, p. 63-119.
- BUTINYÀ, Júlia (2001³): *Tras los orígenes del humanismo: el «Curial e Güelfa»*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia, 451 p.
- CALVO RIGUAL, Cesáreo (2013): «*Curial e Güelfa* i Boccaccio: influències lingüístiques». *Scripta. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*. Núm. 2. València: Universitat de València, p. 310-324.
- CALVO RIGUAL, Cesáreo (2014): «Lingua toscana in bocca catalana: sull'italianità del *Curial e Güelfa*». ANÓNIMO: *Curial e Guelfa*. Traducció i edició a cura de Cesáreo CALVO RIGUAL i Anna GIORDANO GRAMEGNA. Aracne: Roma, p. 67-92.
- CASTAGNA, Raffaele (2006): «Il cenacolo letterario del Rinascimento sul castello aragonese. Paolo Giovio e Ischia». *La rassegna d'Ischia*. Any 27. Núm. 6. Ischia, p. 9-13.
- COLAPIETRA, Raffaele (1988): «Il conte camerlengo Innigo d'Avalos, protagonista dell'Umanesimo cortigiano aragonese». *Napoli nobilissima. Rivista de topografia ed arte napoletana*. Sèrie 4. Vol. 27. Napoli: Arte tipografica Napoli, p. 141-149 i 196-202.
- COMAS, Antoni (1968): «Escolis a *Curial e Güelfa*». *Assaigs sobre literatura catalana*. Barcelona: Tàber, p. 45-107.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà (2012): «Ensayo de localización del anónimo autor del *Curial*». FERRANDO, Antoni (ed.): *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novella cavalleresca anònima del segle xv en llengua catalana*. Londres: John Benjamins Publishing Company. Vol. 1, p. 21-30.
- CORFIATI, Claudia (2008): *Una disputa umanistica de amore. Guiniforte Barzizza e Giovanni Pontano da Bergamo*. Messina: Centro interdepartamentale di studi umanistici (Quaderni di filologia medioevale e umanistica, 10), 227 p.
- DECEMBRIO, Pier Candido (1983 [1447]): *Vita di Filippo Maria Visconti [Vita Philippi Mariae Vicecomitis]*. Traducció del llatí a l'italià i edició a cura d'Elio BARTOLINI. Milano: Adelphi, Milà, 218 p.
- DE VIVO, Raffaella (1996): «La biblioteca di Costanza d'Avalos». *Annali. Sezione Romanza*. Vol. 38. Núm. 2. Napoli: Istituto Universitario Orientale, p. 287-302.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (1980): *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*. València: Universitat de València, 229 p.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (1997): «Sobre el marc històric de *Curial e Güelfa* i la possible intencionalitat de la novella». BARBERÀ, Jean M. (ed.): *Actes del Col·loqui Internacional «Tirant lo Blanch: l'albor de la novella moderna» (Ais de Provença, 21-22 d'octubre de 1994)*, Barcelona: Centre Aixois de Recherches Hispaniques; Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 323-369.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (ed.) (2007): *Curial e Güelfa*. Toulouse: Anacharsis, 389 p.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (2011): «*Curial e Güelfa*». HAUF, Albert (dir.): *Panorama crític de la literatura catalana, II. Edat mitjana. Segle d'or*. Barcelona: Vicens Vives, p. 127-156.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (2012a): «*Curial e Güelfa*: una història amorosa en clau?».

- BELLVESER, Ricard (ed.): *Dones i literatura entre l'edat mitjana i el Renaixement*. València: Institució Alfons el Magnànim. Vol. 2, p. 797-830.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (ed.) (2012b): *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novel·la cavalleresca anònima del segle xv en llengua catalana*. London: John Benjamins Publishing Company, 2 vol., 1.193 p.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (2012c): «Precaucions metodològiques per a l'estudi lingüístic del *Curial e Güelfa*». ÍDEM (ed.): *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novel·la cavalleresca anònima del segle xv en llengua catalana*. London: John Benjamins Publishing Company, p. 31-88.
- FERRANDO FRANCÉS, Antoni (2013): «Joan Olzina, secretari d'Alfons el Magnànim, autor de *Curial e Güelfa*?». *Estudis Romànics*. Núm. 35. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 443-463.
- GARCÍA GALIANO, Ángel (1992): *La imitación poética en el Renacimiento*. Kassel: Reichenberger; Publicaciones de la Universidad de Deusto, 501 p.
- GIONTA, Daniela (2005): «Tra Filelfo e Pier Candido Decembrio». VEGETTI, Mario / PISSAVINO, Paolo (ed.): *I Decembrio e la tradizione della «Repubblica» di Platone tra Medioevo e Umanesimo*. Napoli: Bibliopolis (Saggi, 75), p. 341-402.
- GIOVIO, Paolo (1557 [1549]): *La vita del signor Don Ferrando Davalo, marchese di Pescara*. Traducció del llatí a l'italià per Ludovico DOMENICHI. Venezia: Giovanni Rossi, 140 f.
- GRIFOLL, Isabel (2012): «*Curial e Güelfa*: Reflexions històriques i culturals a propòsit de la datació de la novel·la». FERRANDO, Antoni (ed.): *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novel·la cavalleresca anònima del segle xv en llengua catalana*. London: John Benjamins Publishing Company, p. 89-104.
- GROS LLADÓS, Sònia (2015): «*Aquella dolçor amarga*». *La tradició amatòria clàssica en el «Curial e Güelfa»*. València: Universitat de València, 344 p.
- ISIDRO GUIJOSA, Manuel (2010): «Íñigo de Ávalos y el texto del *Bellum Gallicum* de César en un escritorio milanés». MORENO HERNÁNDEZ, Antonio (coord.): *Julio César: textos, contextos y recepción. De la Roma clásica al mundo actual*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia, p. 167-196.
- LUPIS, Antonio (1975): «La sezione venatoria della Biblioteca aragonese di Napoli e due sconosciuti trattati di Ynnico d'Avalos, conte camerlengo». *Annali della Facoltà di Lingue e Letterature straniere*. Núm. 6 (nova sèrie). Bari: Università di Bari, p. 227-313.
- MESA SANZ, Juan Francisco (2012): «Las fuentes del latín del *Curial e Güelfa*». FERRANDO, Antoni (ed.): *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novel·la cavalleresca anònima del segle xv en llengua catalana*. London: John Benjamins Publishing Company. Vol. 1, p. 387-428.
- MIRALLES, Melcior (2011): *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*. Edició a cura de Mateu RODRIGO LIZONDO. València: Universitat de València, 545 p.
- MIRANDA MENACHO, Vera-Cruz (2011): *El príncipe de Viana en la Corona de Aragón (1457-1461)*. Tesis doctoral. Barcelona: Universitat de Barcelona, 874 p.
- MUSSO, Olimpio (1991): «Il romanzo cavalleresco *Curial e Güelfa* e il Monferrato: note storiche». *II Miscellanea umanistico-catalana. Quaderni della Sezione di Studi Storici Alberto Boscolo*. Roma: Consiglio Nazionale delle Ricerche. Vol. 2, p. 39-52.

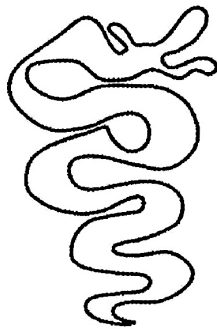
- PEDRALLI, Monica (2002): «*Novo, grande, covertò e ferrato*». *Gli inventari di biblioteca e la cultura a Milano nel Quattrocento*. Milà: Vita e pensiero, 812 p.
- PFISTER, Max / SCHWEICKARD, Wolfgang (ed.) (1984): *Lessico etimologico italiano*. Vol. 6. Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 12 vol. [En premsa].
- PLATÓ (1990): *Diàlegs, volum XI. La República (llibres V-VII)*. Edició i traducció a cura de Manuel BALASCH. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 162 p.
- POLETTI, Federico (2004-07): «Fortuna letteraria e figurativa della Ghismonda (*Decameron* IV,1) fra Umanesimo e Rinascimento». *Studi sul Boccaccio*. Núm. 32 [2004, I], Firenze, p. 101-143. Núm. 37 [2007, i II], p. 239-302.
- PONTIERI, Francesco (ed.) (2004): *Dispacci sforzeschi da Napoli. Volume 2 (4 luglio 1458-30 dicembre 1459)*. Vol. 2. Salerno: Istituto italiano per gli studi filosofici; Carbone, XXXII + 485 p.
- PONZÙ DONATO, Paolo (2012-13): «Il *Bellum Alexandrinum* e *Bellum Africum* volgarizzati da Pier Candido Decembrio per Inigo d'Avalos». *Interpres. Rivista di studi quattrocenteschi*. Núm. 31. Roma: Salerno Editrice, p. 97-150.
- RIERA SANS, Jaume (1993): «Falsos dels segles XIII, XIV i XV», ALEMANY, Rafael / FERRANDO, Antoni / MESEGUER, Lluís B. (ed.): *Actes del novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Universitat d'Alacant; Universitat de València; Universitat 'Jaume I'. Vol. 1, p. 425-491.
- ROHLFS, Gerhard (1966-69): *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*. Torí: Einaudi, 3 vol.
- ROVIRA SOLER, José Carlos (1990): *Humanistas y poetas en la corte napolitana de Alfonso el Magnánimo*. Alacant: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 256 p.
- RUBIÓ BALAGUER, Jordi (1953): «El Renacimiento en las letras catalanas». Díaz-Plaja, Guillermo (coord.). *Historia general de las literaturas hispánicas*. Barcelona: Vergara. Vol. 3, p. 727-930.
- RUBIÓ BALAGUER, Jordi (1990): *Humanisme i Renaixement*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Obres completes, 8), 373 p.
- RUIZ GARCÍA, Elisa (2014): «Avatares de un manuscrito de autor». HARO, Marta / CANET, José Luis (ed.): *Texto, edición y público lector en los albores de la imprenta*. València: Universitat de València, p. 263-290.
- SÁIZ SERRANO, Jorge (2001): «Los capitanes de Alfonso el Magnánimo en la conquista del reino de Nápoles: la caballería del ejército real de 1441». D'AGOSTINO, Guido / BUFFARDI, Giulia (ed.): *XVI Congresso di storia della Corona d'Aragona (Napoli-Caserta-Ischia, 18-24 settembre 1997): «La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso I il Magnanimo: i modelli politico-istituzionali, la circolazione degli uomini, delle idee, delle merci; gli influssi sulla società e sul costume*», Nàpols. Vol. I, p. 981-1.010.
- SÁNCHEZ HERNAMPÉREZ, Arsenio (2012): «Nuevas observaciones sobre la encuadernación del Ms. 9750, *Curial e Güelfa*, de la Biblioteca Nacional de España». FERRANDO, Antoni (ed.): *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novel·la cavalleresca anònima del segle xv en llengua catalana*. London: John Benjamins Publishing Company. Vol. I, p. 105-110.

- SAVONAROLA, Michele (2004 [1997]): *Del felice progresso di Borso d'Este* [ca. 1452]. Edició a cura de Maria Aurelia MASTRONARDI. Bari: Palomar. Reedició electrònica, en *Biblioteca Italiana*, Roma, <www.bibliotecaitaliana.it>.
- SCHADEE, Hester (2015): «The First Vernacular Caesar: Pier Candido Decembrio's Translation for Inigo d'Avalos with Editions and Translations of Both Prologues». *Viator. Medieval and Renaissance Studies*. Núm. 46/1. Turnhout (Bèlgica): Brepols, p. 277-304.
- SENATORE, Francesco (ed.) (1997): *Dispacci sforzeschi da Napoli. Volume 1 (1444-2 luglio 1458)*. Salerno: Istituto italiano per gli studi filosofici; Carlone, 707 p.
- SOLER, Abel (2015): «El lèxic cortés i cavalleresc en *Curial e Güelfa*: mots patrimonials i interferències culturals». *Anuario de estudios medievales*. Vol. 45. Núm. 1 (gener-juny), Barcelona: Institució Milà i Fontanals (CSIC), p. 109-142.
- SOLER, Abel (en premsa, a): «Italians contra catalans? Rerefons dantesc i circumstàncies històriques d'un episodi de *Curial e Güelfa*». *XVIIè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (València, 7-10 de juliol del 2015).
- SOLER, Abel (en premsa, b): «Iconografia italiana i literatura cavalleresca catalana: les al·legories de les arts liberals en *Curial e Güelfa*». *IX Congresso internazionale dell'Associazione italiana di studi catalani. «Linguaggi del metareale nella cultura catalana: arte, cinema, folclore, letteratura, storia»* (Torino, 15-18 setembre 2015).
- SORIA OLMEDO, Andrés (1956): *Los humanistas de la corte de Alfonso el Magnánimo, según los epistolarios*. Granada: Universidad de Granada, 322 p.
- STOCCHI, Manuela (1997 [1995-96]): «*Curial e Güelfa* e il *Decamerone*». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Núm. 45. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, p. 295-316.
- TORRÓ TORRENT, Jaume (2012): «El manuscrit del *Curial e Güelfa*, els pròlegs i el *Filocolo*». *Revista de literatura medieval*. Núm. 24, Alcalá de Henares, p. 269-281.
- VENETZ, Gabriela H. (2013) «Il catalano nella Corte Aragonese a Napoli riflesso in documenti bilingui della cancelleria di Ferrante. Uno studio storico-sociale». *Scripta. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*. Núm. 1, València, p. 37-54.
- VENY, Joan (2012): «Valencianitat del *Curial*». FERRANDO, Antoni (ed.): *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novel·la cavalleresca anònima del segle xv en llengua catalana*. London: John Benjamins Publishing Company. Vol. 2, p. 1.089-1.126.
- VIDARI, Giovanni (1972): *Vocabolario del dialetto di Vigevano*. Edició a cura d'Ettorina OLYMPIA i Graziella VIDARI. Firenze: Leo S. Olschki, 442 p.
- WITTLIN, Curt (2014): «Ressenya de WHEELER, Max W. (trad.) (2011): *Curial and Güelfa. A classic of the Crown of Aragon*. Translated into English by Max W. WHEELER. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company (IVITRA Research in Linguistics and Literature, vol. 2)». *Estudis Romànics*. Vol. 36. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 614-617.
- ZAGGIA, Massimo (1993): «La versione latina di Pier Candido Decembrio dalla *Repubblica* di Platone: per la storia della tradizione». *Interpres. Rivista di studi quattrocenteschi*. Núm. 13. Roma: Salerno Editrice, p. 7-55.

ANNEX

Núm. 1.- Cal·ligrafia de la cancelleria de Nàpols (ACA, reg. 2906, f. 39r, 1443, despatx de Joan Olzina) acarada amb un full del *Curial* (BNE, ms. 9750, f. 1v, ca. 1446-1448).

Núm. 2.- Marca d'aigua Briquet 13630 (administració ducal de Milà, 1447) en el llibre III del *Curial*, i *Biscione Visconteo* de Milà: «una testa de drach... que paria que devorà l'ome» (CeG I.23).

Núm. 3.- Íñigo de Dávalos / Enyego d'Àvalos. Medalla del Pisanello (1449). La divisa del revers representa un escut d'Aquilles simplificat (segons testimonis de l'època) i la Tebaida amb el Parnàs: «aquella ciutat que primerament murà Cadmo [...]; aquells monts apellats Nissa e Cirra [...]; los llores [...] e les vinyes [...], aquell temple d'Apol·lo» (*CeG* III.24).

Núm. 4.- Blasó barroc dels D'Avalos-Aquino, marquesos de Pescara: armes d'Aquino (bandes) i Del Borgo (comtes de Monteodorisio: «un leó... rampant qui travessava abdues les colors», *CeG* I.17). Enyego d'Àvalos jau soterrat a poques passes de Gabriele Curiale, a Sant'Anna dei Lombardi (Nàpols).

RESUM

L'extraordinària personalitat i la trajectòria vital del gran camarlenc de la cort napolitana d'Alfons el Magnànim, Enyego d'Àvalos (patge del rei a la cort de València; cambrer del duc de Milà; ambaixador de Nàpols a Milà, Florència i Ferrara; mecenes d'humanistes; posseïdor d'una magnífica biblioteca; cavaller modèlic i organitzador de justes...), obliguen a posar-lo en relació amb *Curial e Güelfa*. Examinada al detall la biografia d'un home que «aveva buonissima perizia delle lettere latine, e dilettavasi di tutte le gentilezze» (com observa Vespasiano da Bisticci), hi ha tants punts eloqüents de contacte amb la novel·la cavalleresca, que hem trobat legítim interrogar-nos, d'acord amb l'enunciat de l'article, si és ell el fins ara desconegut autor del *Curial*.

MOTS CLAU: *Curial e Güelfa*, novel·la cavalleresca catalana, autoria, Enyego d'Àvalos, Alfons el Magnànim.

ABSTRACT

Is Enyego d'Àvalos *Curial e Güelfa*'s author?

The extraordinary personality and life career of the great chamberlain in the Neapolitan court of Alfonso the Magnanimous, Enyego d'Àvalos (a king's page in the court of Valencia; chamberlain of the duke of Milan; ambassador of Naples to Milan, Florence and Ferrara; patron of humanists; owner of a magnificent library; exemplary knight and organiser of jousts...) invites us to find points of connection with *Curial and Guelfa*. Having examined in detail the biography of a man who «aveva buonissima perizia delle lettere latine, e dilettavasi di tutte le gentilezze» (as noted by Vespasiano da Bisticci observes), we see there are so many relevant points of contact with that chivalric romance that we wonder —according to the title of this essay— if he is the hitherto unknown author of *Curial*.

KEY WORDS: *Curial and Guelfa*, Catalan chivalric romance, authorship, Enyego d'Àvalos, Alfonso the Magnanimous.